

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Bakalářská práce

Anti-amerikanismus na Blízkém východě:

Íránská islámská republika

Tereza Dormišeová

Plzeň 2014

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra politologie a mezinárodních vztahů

Studijní program Politologie

Studijní obor Politologie

Bakalářská práce

**Anti-amerikanismus na Blízkém východě: Íránská
islámská republika**

Tereza Dormišeová

Vedoucí práce:

PhDr. Martina Ponížilová

Katedra politologie a mezinárodních vztahů

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2014

Prohlašuji, že jsem práci zpracoval(a) samostatně a použil(a) jen
uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2014

.....

Poděkování

Ráda bych poděkovala vedoucí mé práce PhDr. Martině

Ponižilové, za odborné vedení a vstřícný přístup při zpracování
bakalářské práce.

Obsah

1 ÚVOD	1
2 TEORETICKÁ ČÁST – KONCEPT ANTI-AMERIKANISMU	6
2.1 Robert Sing.....	6
2.2 Brendon O' Connor.....	6
2.3 Peter Katzenstein and Robert Keohane	7
2.3.1 Liberální anti-amerikanismus.....	7
2.3.2 Sociální anti-amerikanismus.....	9
2.3.3 Suverénní-nacionalistický anti-amerikanismus	9
2.3.4 Radikální anti-amerikanismus	10
3 VÝVOJ ANTI-AMERIKANISMU V ÍRÁNU A JEHO PŘÍČINY ..	12
3.1 Historický vývoj v Íránu a navázání vztahů s USA.....	12
3.2 Íránská islámská republika v průběhu let 1979–1989.....	19
3.3 Druhá Íránská islámská republika a vláda prezidenta Rafsandžáního 1989–1997.....	25
3.4 Vláda prezidenta Sajjeda M. Chátamího 1997–2005	29
3.5 Vláda prezidenta Mahmúda Ahmadínežáda 2005–2013.....	35
4 ZÁVĚR	47
5 SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A PRAMENŮ	52
6 RESUMÉ	67

Seznam zkratek

AOIC	Anglo-iránská naftová společnost
CIA	Ústřední zpravodajská služba
EU-3	Evropská unie tři (zahrnuje tři státy: Franci, Německo a Velkou Británii)
Hamás	Hnutí islámského odporu
MAAE	Mezinárodní agentura pro atomovou energii
OPEC	Organizace zemí vyvážejících ropu
RB OSN	Rada bezpečnosti Organizace spojených národů
SAVAK	Národní informační a bezpečnostní služba

1 ÚVOD

Všeobecně se předpokládá, že fenomén anti-amerikanismu, který je vyhraněn vůči Spojeným státům americkým, jejich společnosti a zahraniční politice, je poměrně novým tématem, avšak to je omyl. Myšlenka anti-amerikanismu se ve světě objevila již krátce poté, co vznikly Spojené státy americké a to zejména u evropské společnosti, která podrobila americké obyvatelstvo značné kritice za jejich nevhodné chování (Brendon O' Connor 2006: 13). Obecně, lze za vrchol jeho rozvoje označit dobu během studené války, kde proti sobě stály státy východního a západního bloku (Brendon O' Connor 2006: 14–15). Po rozpadu bipolárního světa se USA staly jedinou supervelmocí ve světě a s tímto stavem postupně začal v některých oblastech narůstat i odpor vůči nim (Krejčí 2001: 149).

Do povědomí široké veřejnosti se anti-amerikanismus dostal až v souvislosti s teroristickými útoky z 11. září 2001, kdy do Světového obchodního centra sídlícího v New Yorku a do Pentagonu v hlavním městě Washington D. C. narazila letadla, která byla unesena a ovládnuta členy teroristické skupiny Al-Káida. Tato teroristická organizace vychází z radikálního islamismu a její přívrženci pochází především z řad sunnitských muslimů. Rétorika organizace je orientována proti Západu, zejména však proti Spojeným státům americkým, Izraeli a jejich spojencům (Čejka 2007: 101).

Cílem mé bakalářské práce je zmapovat vývoj a příčiny anti-amerikanismu v Íránské islámské republice od roku 1979 až do konce funkčního období tehdejšího prezidenta Mahmúda Ahmadínežáda v roce 2013. Jako výzkumnou otázku jsem si zvolila: Co bylo příčinou vzniku anti-amerikanismu v Íránské islámské republice a jak se anti-amerikanismus vyvíjel v letech 1979–2013.

Jako vhodnou metodu pro zpracování tématu jsem se rozhodla zvolit jednopřípadovou studii. Tato studie se snaží o detailní vysvětlení a pochopení sledovaného fenoménu, v mém případě se jedná o koncept anti-amerikanismu na případu Íránské islámské republiky.

V první kapitole se budu snažit vysvětlit pojem anti-amerikanismus z pohledu různých autorů – Roberta Singa, Brendona O' Connora, Petera Katzensteina a Roberta Keohanea, protože zatím nebyla vytvořena zcela jednotná definice, která by vedla ke sjednocení a interpretaci daného fenoménu. Každá z podkapitol první kapitoly je věnována jednomu z těchto autorů, dle výše zmíněného seřazení. Jelikož Peter Katzenstein a Robert Keohane na rozpracování anti-amerikanismu pracovali společně, odpovídá tomu i jejich společné zařazení do stejné podkapitoly.

První podkapitola je věnována interpretaci anti-amerikanismu od Roberta Singa, která se může na první pohled zdát po obsahové a písemné stránce složitá, ale domnívám se, že zcela plní svůj účel při vysvětlení, co si lze pod termínem anti-amerikanismus představit. Druhá podkapitola zahrnuje definici anti-amerikanismu Brendona O' Connora. Třetí a zároveň poslední část první kapitoly se věnuje vysvětlení a typologii anti-amerikanismu od Petera Katzensteina a Roberta Keohanea. Tato podkapitola je rozdělena na čtyři části, z nichž každá je věnována jednomu z anti-amerikanismů a to liberálnímu, sociálnímu, suverénnímu-nacionalistickému a radikálnímu.

Druhá kapitola je věnována vývoji anti-amerikanismu a jeho příčinám v Íránské islámské republice od roku 1979, protože v tomto období došlo k vyhlášení Íránské islámské republiky a konec mé praktické části bude završen rokem 2013, kdy skončilo druhé funkční období prezidenta Mahmúda Ahmadínežáda.

V první podkapitole stručně nastíním a shrnu situaci v Íránu před rokem 1979, protože bez znalostí historických souvislostí je složité se v dané problematice orientovat. Tento historický exkurz započnu cirkou od 50. let 20. století, kdy Írán a Spojené státy americké začaly společně

spolupracovat. Poté budou následovat čtyři podkapitoly, které budou rozděleny do časových období, která budou reflektovat vztahy mezi oběma zeměmi a vývoj anti-amerikanismu v zemi.

Poslední část mé bakalářské práce je věnována závěru, ve kterém shrnu všechny důležité informace z předchozích kapitol a na základě získaných poznatků zodpovím výzkumnou otázku, kterou jsem si v úvodu práce stanovila.

K sepsání této práce budu používat relevantní odborné zdroje, především cizojazyčné knihy, články a internetová periodika, které se této problematice věnují. Obecně lze říci, že v českém prostředí nenajdeme knihy nebo vědecké články, které by se přímo zaměřovaly na fenomén anti-amerikanismu. Z anglického jazyka byla přeložena pouze jedna jediná knižní publikace, která je na českém trhu k dostání, a to *Amerika proti světu: v čem je iná a proč ju nemajú radi* od autorů Andrewa Kohuta a Bruce Stokese. Autoři se snaží o rozpracování americké společnosti a kultury, která vykazuje odlišné postoje a hodnoty od zbytku světa, a proto se nelze divit, že vůči Americe panují různé názory, které jsou ovlivněny výše zmíněnými aspekty. Oba tvůrci knihy jsou součástí Pew Research Center, který se zabývá analýzou veřejného mínění a různých výzkumů týkajících se Ameriky. Proto není náhodou, že do knihy zahrnuli výzkum veřejného mínění týkající se právě názorů na Spojené státy americké.

S poměrně zajímavým článkem přišel recenzovaný časopis *Obrana a strategie*, který je vydáván Univerzitou obrany v Brně. Autorkou odborného článku je Eva Taterová, která je studentkou doktorského studia na Masarykově univerzitě. Její práce nese název: *Kořeny a vývoj antiamerikanismu v Íránu a Saúdské Arábii během studené války*. Studie se zaměřuje na vznik a vývoj anti-amerikanismu na Blízkém východě, ale především se snaží o komparaci tohoto fenoménu v Íránu a Saudské Arábii. Vzhledem k tomu, že tomuto tématu není u nás věnována taková

pozornost, domnívám se, že v oblasti českého výzkumu lze tuto studii považovat za velmi přínosnou.

V zahraničí je situace zcela opačná a lze nalézt poměrně mnoho zdrojů zabývajících se anti-amerikanismem. Většina autorů, kteří se o dané téma zajímají, jsou vyučující na amerických či jiných univerzitách ve světě. Za největší přispěvatele považuji Brendona O'Connora a Martina Griffithse, kteří společně publikovali 5 knih: *Anti-Americanism: Causes and sources*, *Historical perspectives*, *Comparative perspectives* a poslední díl *In the 21st. century*. Jejich kniha *The Rise of Anti-Americanism* se zabývá vysvětlením anti-amerikanismu a jeho příčinami v 21. století a v podstatě tak čtenáři nabízí ucelený přehled o tom, co si pod tímto pojmem představit a kde lze spatřit příčiny jeho vzniku. Autoři si také kladou celou řadu otázek týkajících se Spojených států amerických a jejich společnosti. Zkoumají, zda za vznik anti-amerikanismu může americká společnost a její způsob života, a nebo je to podmíněno zcela něčím jiným. Ve své knize neopomněli na problematiku Blízkého východu a států, které jsou orientovány proti Americe, zejména díky jejich podpoře vůči Izraeli.

Poslední poměrně zajímavou publikací je *Anti-Americanism and the American World Order* od politologa Giacoma Chiozzy, který se soustřeďuje na sběr informací týkajících se Spojených států amerických. Zkoumá veřejné mínění napříč Evropou, Afrikou, Blízkým východem aj. Poukazuje na to, že je nutné zabývat se názory různých společností, protože pouze takto lze odhalit, proč lidé vnímají negativně USA. Velmi oceňuji to, že součástí knihy je velké množství grafů a poměrně přehledných tabulek, které tak čtenáři umožňují nahlédnout do problému a porovnat postoje společností z různých koutů světa.

Dle knih a článků, do kterých jsem měla možnost nahlédnout, hodnotím výzkum anti-amerikanismu zejména v zahraničí jako poměrně zdařilý. Výzkumu tohoto jevu by prospělo, kdyby existovalo jednotné vymezení anti-amerikanismu. Co se týká výzkumu anti-amerikanismu

v jednotlivých zemích, tak existují země, které jsou rozpracovávány poměrně detailně, jako například Francie, zatímco jiné jsou studovány pouze v obecné rovině a není jim věnována taková pozornost, s tím se můžeme setkat u Blízkého východu. Velmi pozitivně hodnotím zmapování veřejného mínění, které tak přináší člověku poměrně důležité informace a pomáhá mu vytvořit si představu o tom, proč a v jakých oblastech jsou Spojené státy terčem kritiky.

Na závěr této části bych chtěla zmínit, že veškeré perské pojmy, se kterými se během psaní bakalářské práce setkám, budou přepsány do české transkripce na základě českého překladu knihy podle Michaela Axworthyho Dějiny Íránu: Říše ducha – od Zarathuštry po současnost.

2 TEORETICKÁ ČÁST – KONCEPT ANTI-AMERIKANISMU

Existuje velké množství zahraničních autorů, kteří se zabývají problematikou anti-amerikanismu. Pro porovnání jsem se rozhodla uvést několik interpretací tohoto fenoménu, které spojuje stejná myšlenka a tou je negativní vnímání Spojených států amerických.

2.1 Robert Sing

První autor, kterého zde zmíním je Robert Sing, který sestavil svou verzi definice pro fenomén anti-amerikanismu: *„Anti-amerikanismus může zahrnovat opozici vůči: veřejným politikám - zahraničním a/nebo domácím - současné vládě, vládním strategiím a taktikám, ojedinělému americkému globálnímu vlivu (vojenskému, diplomatickému, ekonomickému a/nebo kulturnímu), tržní demokracii jakožto formě politické ekonomie, jejímž typickým představitelem a ideologickým propagátorem jsou Spojené státy, "americkým" hodnotám (individualismu, demokracii, rovnosti příležitostí, soukromému vlastnictví, vládě práva a populismu) a/nebo antipatii vůči Američanům jakožto národu (anti-amerikanismus jako instinktivní předsudek, stereotypizace či bigotnost)“¹* (Sing cit. dle Cook, 2007: 3).

2.2 Brendon O' Connor

Brendon O' Connor je pro změnu přesvědčen, že: *„[A]nti-amerikanismus není úplný nebo soudržný systém víry či ideologie, ale*

¹ „Anti-Americanism can encompass opposition to: the public policies—foreign and/or domestic—of the current administration; the administration's strategies and tactics; America's singular global influence (military, diplomatic, economic, and/or cultural); market democracy, a form of political economy that America is widely held to be exemplar of and primary ideological cheerleader for; 'American' values (individualism, democracy, equality of opportunity, private property, the rule of law, and populism); and/or antipathy to Americans as people (anti-Americanism as brute prejudice, stereotyping or bigotry)” (Sing cit. dle Cook, 2007: 3).

spíše řada kritik a předsudků ohledně Ameriky, které byly náhodně označeny za anti-amerikanismus“² (Brendon O' Connor 2004: 77).

2.3 Peter Katzenstein a Robert Keohane

Peter Katzenstein a Robert O. Keohane se domnívají, že anti-amerikanismus lze definovat jako: „[P]sychologickou tendenci udržovat negativní názory na Spojené státy a na americkou společnost obecně“³ (Katzenstein-Keohane 2006: 27–26).

V rámci zkoumání tohoto konceptu rozdělili anti-amerikanismus na čtyři typy, které vycházejí z identit a hodnot pozorovatelů. Patří sem liberální a sociální anti-amerikanismus, suverénní-nacionalistický a radikální anti-amerikanismus (Katzenstein-Keohane 2006: 28).

2.3.1 Liberální anti-amerikanismus

Zastánci liberálního anti-amerikanismu se snaží poukázat na to, že Spojené státy americké jsou považovány za zemi, která vyznává hodnoty jako je demokracie, rovnost, svoboda a jiné ideály, které je nutné respektovat. Ve skutečnosti je však situace úplně jiná, protože to byly právě Spojené státy americké, kdo podporoval nedemokratické režimy téměř po celém světě, především pak na území Blízkého východu. Rozpor mezi tím, co USA vyznávají a co ve skutečnosti praktikují, se stal předmětem kritiky liberálních anti-amerikanistů. Podpora nedemokratických režimů ze strany USA byla intenzivně vnímána během studené války i krátce po jejím skončení (Katzenstein-Keohane 2006: 28). Liberální anti-amerikanisté však poukazují na skutečnost, že i po

² „anti-Americanism is not a comprehensive or coherent belief system or ideology, but rather a series of criticisms and prejudices regarding America that have haphazardly been labelled anti-Americanism“ (Brendon O' Connor 2004: 77).

³ „a psychological tendency to hold negative views of the United States and of American society in general“ (Katzenstein-Keohane 2006: 27–26).

vyhlášení války proti terorismu došlo k podpoře států, které nesplňují základní americké ideály, na kterých si USA zakládá. Příkladem může být dodávka zbraní a vojenské pomoci pro Saudskou Arábii⁴, Pákistán a Uzbekistán. Samotný Ústav pro světovou politiku v New Yorku dodávky zbraní ostře odsoudil a naznačil, že USA prodává zbraně lidem, kteří jsou pro Spojené státy americké hrozbou (Feranec 2005).

USA se tak mohou stát předmětem kritiky a to zejména od lidí, kteří inklinují k americkým hodnotám a nelíbí se jim, že Amerika se staví do role propagátora demokracie, svobody, rovnosti a ve skutečnosti podporuje země, které odporují jejímu přesvědčení. To může vést k tomu, že lidé budou vnímat chování Spojených států spíše jako přetvářku (Katzenstein-Keohane 2006: 28).

S liberálním anti-amerikanismem se setkáváme především v průmyslově vyspělých zemích a společnostech, které dříve byly součástí britské koloniální nadvlády (Katzenstein-Keohane 2006: 28). Liberální anti-amerikanismus si nezakládá na zničení či jakékoliv agresi vůči Spojeným státům americkým, chtějí pouze, aby došlo k oslabení podpory americké politiky ze strany ostatních. K oslabení dojde pouze tehdy, pokud státy a společnosti začnou správně nahlížet na USA, to zejména v oblasti amerických ideálů, které nejsou země dodržovány (Katzenstein-Keohane 2006: 28).

Z předchozích odstavců lze vyzorovat, že předmětem zájmu liberálního anti-amerikanismu se stalo pokrytectví ze strany Spojených států amerických, které se považují za zemi, jednající v souladu se svými ideály. Pokud se i nadále bude americká politika projevovat jako pokrytecká, pak se nelze divit tomu, že bude narůstat i odpor vůči USA, tedy anti-amerikanismus. Zástupci liberálního anti-amerikanismu musí jednoznačně uznat, že pokrytectví se stalo důležitou součástí jejich bádání (Katzenstein-Keohane 2006: 28–29).

⁴ Při teroristických útocích z 11. září 2001 bylo 15 teroristů z celkových 19, občany právě Saudské Arábie (Strašíková 2011).

2.3.2 Sociální anti-amerikanismus

Sociální anti-amerikanismus se snaží poukázat na to, že demokracii nemůžeme chápat jako pojem, který by měl stejnou vypovídající hodnotu pro všechny státy a společnosti ve světě. Každá společnost vnímá demokracii jinak a to se odráží i v jejich hodnotách, které jsou odlišné například od těch amerických. Tito lidé si daleko více cení toho, když se stát podílí na sociálních programech, což je pro Spojené státy zcela nemyslitelné kvůli náročné realizovatelnosti (Katzenstein-Keohane 2006: 29).

Předmětem zájmu sociálního anti-amerikanismu se stal konflikt hodnot, který je postaven na rozdílných náhledech na život, hledání blaha nebo svobody. Konflikt hodnot můžeme spatřovat i v případě, kdy americká společnost považuje za běžnou věc, že bohatí lidé by měli být zvýhodňováni mnohem více než ti chudí, zatímco sociální anti-amerikanismus toto tvrzení odmítá. Zástupci sociálního anti-amerikanismu se nezabývají konflikty hodnot pouze v americké společnosti, své bádání směřují k trestu smrti, nezbytné sociální ochraně, mezinárodním smlouvám, které jsou pevně stanovené a jiným oblastem. Z předchozích odstavců, je zcela zřejmé, že sociální a liberální anti-amerikanismus se orientuje na odlišné hodnoty (Katzenstein-Keohane 2006: 29).

2.3.3 Suverenní-nacionalistický anti-amerikanismus

Předposledním typem anti-amerikanismu je suverenní-nacionalistický anti-amerikanismus, v rámci kterého hraje důležitou roli polická moc. Součástí suverenního-nacionalistického anti-amerikanismu jsou tři kategorie, dle předmětu zkoumání. První přístup se zabývá vztahem nacionalismu a národní identity, která je společná pro každý národ. Národní identita vypovídá o tom, kdo jsme, a proto se nelze divit, že je považována za hodnotu, která zastává přední místo ve světové

politice. Právě národní identity se podle suverénních představitelů podílejí na rozvoji anti-amerikanismu (Katzenstein-Keohane 2006: 29–30).

U druhého přístupu se předmětem zájmu stala suverenita, která je v některých oblastech světa velmi ceněna, zatímco v Evropě jí není věnována taková pozornost. Především je to dáno tím, že území rozprostírající se v Africe, v Asii a na Blízkém východě si musela svou suverenitu získat na základě bojů, a proto je pro ně velmi důležitá. Kdežto Evropa a evropská politika se ubírá jiným směrem, který podporuje budování společné spolupráce a to vede i k aspektu sdílené suverenity (Katzenstein-Keohane 2006: 30).

Poslední přístup suverénního nacionalistického anti-amerikanismu vychází z přesvědčení lidí, kteří se domnívají, že jejich státy lze pokládat za velmoci. Tato situace je zřejmá v období před vypuknutím 1. sv. války ze strany německého obyvatelstva, které se cítilo být ohroženo postavením Velké Británie. V té době započal boj mezi těmito zeměmi, který popřel tvrzení, že nejdříve je nutné stanovit nepřítele a až poté může přijít na řadu soupeření (Katzenstein-Keohane 2006: 30).

2.3.4 Radikální anti-amerikanismus

Poslední část je věnována radikálnímu anti-amerikanismu, který si zakládá na tom, že klíčovou hodnotu tvoří americká identita. Spojené státy americké uplatňují svůj vliv po celém světě, což vede k tomu, že se snaží o prosazování svých ideálů, kultury a institucí v jiných zeměpisných oblastech, jejichž mentalita je zcela odlišná. USA si však neuvědomují, že právě tyto aspekty vedou k nenávisti vůči nim samotným (Katzenstein-Keohane 2006: 31).

Radikální anti-amerikanismus se projevuje v zemích, které jsou označovány za komunistické režimy. Dříve sem patřil SSSR a v současné době se jedná především o Kubu a Severní Koreu. Nástrojem proti

oslabení vlivu Spojených států nebo vlád, které USA podporovaly, byly započaty násilné převraty. Představitelé radikálního anti-amerikanismu jsou přesvědčeni, že situace se může změnit, pokud dojde k novému uspořádání politicko-ekonomického systému Spojených států (Katzenstein-Keohane 2006: 31).

Radikální anti-amerikanismus lze rozdělit do dvou forem. První forma radikálního anti-amerikanismu ostře kritizuje západní hodnoty, postavení Spojených států amerických a západní společnost obecně. V souvislosti s touto kritikou využívají hojně slova jako zničit, zdroj zla či potřeba vyhlazení. Kvůli této silné nenávisti je označován jako extrémní forma radikálního anti-amerikanismu. Druhý prvek vychází z náboženského přesvědčení a orientuje se jen na Spojené státy americké, které by měly být zničeny, oslabeny atd. (Katzenstein-Keohane 2006: 31).

Ve své práci budu vycházet z konceptu anti-amerikanismu tak, jak jej definoval Robert Sing, protože jeho pojetí zahrnuje konkrétní aspekty, co si pod pojmem anti-amerikanismus lze představit, což u definice anti-amerikanismu od Petera Katzensteina a Roberta Keohanea neplatí, protože jejich vysvětlení anti-amerikanismu je příliš obecné a stručné.

Zároveň se mi v této práci projeví typologie anti-amerikanismů od P. Katzensteina a R. Keohanea. Domnívám se, že na základě této typologie, lze nalézt v rámci Íránu několik případů, které nám objasní, proč došlo k nárůstu anti-amerikanismu v zemi. S tezí Brendona O'Connora se neztotožňuji v jejím plném rozsahu, protože se domnívám, že anti-amerikanismus není jen náhodné označení, jak jej definoval on, ale jedná se o termín, který byl vymyšlen na základě konkrétního důvodu, nikoliv zcela náhodně.

3 VÝVOJ ANTI-AMERIKANISMU V ÍRÁNU A JEHO PŘÍČINY

Roku 1947 americký prezident Harry Truman představil světu Trumanovu doktrínu, která měla zabránit šíření komunismu ve světě.⁵ Spojené státy americké si byly vědomy, že oblast Blízkého východu, zejména Írán má důležitou strategickou polohu a velké zásoby ropy. Američanům neuniklo, že se o zemi zajímá Sovětský svaz, který byl protivníkem USA v době studené války. Spojené státy americké se tak snažily navázat diplomatické styky s Íránem, aby odvrátily možné šíření komunistického vlivu v zemi (Bakhash 2009). Od té doby se USA staly značnými podporovateli této země, zejména pak vlády Muhhamada Rezy Pahlavího, kterého USA považovaly za svého velkého spojence až do jeho svržení.

Vzhledem k tomu, že je nutné znát historický kontext, rozhodla jsem se do této kapitoly zařadit první podkapitolu „Historický vývoj v Íránu a navázání vztahů s USA“, která bude věnována období, kdy Spojené státy americké navázaly spolupráci s Íránem až do konce vlády Muhhamada Rezy Pahlavího.

3.1 Historický vývoj v Íránu a navázání vztahů s USA

Od počátků 1. poloviny 20. století byl Írán součástí sféry vlivu mezi SSSR a Velkou Británií. Íránu se přílišné ovlivňování ze strany SSSR přestalo zamlouvat, a tak roku 1947 inicioval podpis smlouvy o vojenské pomoci s USA. Podepsáním této dohody došlo k oslabení vlivu SSSR na území Íránu (Cvrkal 2007: 79). Od té doby se hlavním předmětem zájmu stala především íránská ropa (Axworthy 2007: 175).

V zemi se začalo hovořit o jejím možném znárodnění. Roku 1949 došlo k přijetí prvního rozvojového plánu, který se snažil o vylepšení a posílení průmyslu a zemědělské oblasti. Investice do tohoto plánu měly

⁵ Euroskop (nedatováno). *EU od A do Z* (<https://www.euroskop.cz/291/sekce/t-u/>, 15. 3. 2014).

především přicházet z příjmů vycházejících z těžby ropy. Problémem však v té době bylo znění smlouvy s Anglo-iránskou naftovou společností (AIOC). Tato smlouva byla vytvořena tak, aby většinu peněz z ropných výnosů získali Britové, zatímco Írán jen minimum. To se nelíbilo íránskému parlamentu, který volal po změně smlouvy. Britové však o žádné revizi smluv slyšet nechtěli a tak vyjednávání skončila neúspěchem (Cvrkal 2007: 79).

Situace se však obrátila 15. března 1951, kdy íránský parlament odhlasoval znárodnění ropy. O několik dní později byl do premiérské funkce zvolen Mohammad Mosaddeq, který byl vnímán jako osoba, která stála za znárodněním. Reakce Britů na sebe nenechala dlouho čekat, a tak se ihned po privatizaci stáhli z ropných zařízení v Chúzestánu a byla započata blokáda, kterou iniciovala britská vláda. Od té doby vstoupil v platnost zákaz o vývozu nezpracované ropy z Íránu (Axworthy 2007: 175). Británie se dokonce obrátila na mezinárodní soud v Haagu, který se svým rozhodnutím postavil na stranu Íránu. USA v této situaci převzaly roli mediátora a snažily se apelovat na AIOC, aby se s Íránem domluvila na výhodnějších podmínkách. Vzhledem k tomu, že situace v íránské společnosti byla značně vyhrocená, došla íránská vláda k závěru, že nepřistoupí na žádnou z nabídek (Cvrkal 2007: 80). Země se tak dostala do značných ekonomických problémů, které donutily Mosaddeqa vycestovat do USA pro půjčku, která však nebyla naplněna (Axworthy 2007: 175–176).

Mosaddeq se ve své zemi těšil velké oblibě, a to zejména u veřejnosti a zástupců v parlamentu, ale zároveň si uvědomoval, že ekonomická situace v zemi se nevyvíjí dobrým směrem. Lidé začali v íránských městech demonstrovat a vláda se snažila tyto represe utlumit novými reformami. Roku 1952 Mosaddeq žádal Muhhamada Rezu Pahlavího, aby ho jmenoval do funkce ministra armády, na základě které by mohl udeřit proti demonstrantům v zemi. Šáh Mosaddeqovu žádost nepřijal a tak Mosaddeq odstoupil z funkce premiéra v zemi. Nově pověřený nástupce za Mosaddeqa se ihned chopil své funkce a započal

vyjednávání s Brity. Země se však opět zmítala ve vlně nepokojů, které vyvolala strana Túde⁶. Šáhovi nezbývalo nic jiného, než aby přijal Mosaddeqa zpět. Mosaddeq jakékoliv nově vzniklé vazby na Velkou Británii přerušil a Britové po dohodě s USA vytvořili plán ke svržení Mosaddeqa (Axworthy 2007: 176).

Společná operace Britů a Američanů fungovala pod názvem AJAX a započala v srpnu roku 1953. Primárním cílem operace nebylo jen svržení premiéra Mosaddeqa, ale také obava ze strany USA, že by se k moci v zemi mohli dostat komunisté. Do čela operace se postavil Kermit Roosevelt, který operaci řídil. Celá operace byla naplánována tak, že šáh sesadí z funkce premiéra Mosaddeqa a na jeho místo dosadí generála Fazlalláha Záhedího (Vassiliou 2009: 27). Aby se plán konspiračních stran zdařil, bylo nutné do něj zahrnout úředníky, členy parlamentu a bezpečnostní složky, které byly za svou spolupráci finančně odměněny, respektive podplaceni (Byrne 2013). Operace se však dostala do problémů hned na začátku, protože se o svém svržení Mosaddeq dozvěděl. Šáhovi nezbylo nic jiného, než prchnout ze země kvůli rozrušené íránské společnosti. Vzhledem k tomu, že se plán značně zkomplikoval, rozhodl se Roosevelt zdiskreditovat Mosaddeqa smyšlenými příběhy, které měly podněcovat íránské obyvatelstvo k nenávisti vůči Mosaddeqovi. Částečně k tomu v zemi dopomohl i tisk, který tyto lži publikoval (Vassiliou 2009: 27).

Nakonec celá operace skončila tím, že šáh se po ukončení nepokojů vrátil zpět do země, jmenoval Záhedího premiérem a Mosaddeqa nechal uvěznit. Záhedí získal od CIA 5 miliónů amerických dolarů na stabilizaci politické situace a 1 milión amerických dolarů pro vlastní účely (Vassiliou 2009: 28). Po odstranění Mosaddeqa došlo k vyřešení problematiky týkající se íránské ropy. Společnost British Petroleum, dříve AIOC byla oprávněna nakládat se 40% akcií, stejně jako 5 amerických firem. Další část byla rozdělena mezi Shell a Compagnie

⁶ Jednalo se o komunistickou stranu, která sdružovala dělníky z továren a od roku 1949 byla zakázána (Cvrkal 2007: 78–79).

Française de Pétroles. Národní íránská ropná společnost se pro změnu dohodla s Íránem, že veškeré finance, které během své těžby získá, budou spravedlivě rozděleny mezi ní a Írán a to pouze pod podmínkou, že Írán se nebude do chodu společnosti vměšovat (Kinzer 2003: 196).

Svržení Mosaddeqa přispělo k tomu, že íránská společnost začala pochybovat o Spojených státech amerických, které se staly hlavními propagátory a ochraňovateli svobody a dalších pro ně důležitých hodnot. A i přesto všechno byla americká vláda schopna se s pomocí CIA zbavit vlády v jiné zemi za předpokladu uspokojení vlastních ekonomických a strategických zájmů.⁷ Proto se nelze divit tomu, že íránská veřejnost od té doby začala na USA nahlížet značně kriticky, což se nejvíce promítlo během nadcházející revoluce (Axworthy 2007: 177).

Spojené státy americké se poprvé v dějinách Íránu projeví jako pokrytecké, protože stály za svržením demokraticky zvoleného premiéra. Paradoxem je, že demokracii považují za primární hodnotu ve své zemi. Odstranění Mosaddeqa se samozřejmě nelíbilo íránskému obyvatelstvu, které si uvědomilo, že Spojené státy nebudou takové, jako se snaží prezentovat ve světě. Pokrytectví ze strany USA vedlo k nárůstu anti-amerikanismu v Íránu a je tedy zcela zřejmé, že se v tomto případě projevil liberální anti-amerikanismus.

Od roku 1953 se pro Írán staly důležitými spojenci USA a VB. Íránská společnost s orientací Íránu na Spojené státy nesouhlasila, protože se obávala o svou suverenitu. Následující roky byly v íránské zemi charakteristické cenzurou, potlačováním protivládních aktivistů, nekalými machinacemi v parlamentních volbách a zejména zřízením tajné policie SAVAK⁸ (Cvrkal 2007: 81). V průběhu 60. let docházelo k neustálým výměnám ve vládním sektoru, což dolehlo i na íránskou společnost, která se necítila být v bezpečí a zároveň byla ohrožena

⁷ Press TV (2009). *Barack admits US role in 1953 Iran coup*. 4. 6. 2009 (<http://presstv.ir/detail/97071.html>, 15. 3. 2014).

⁸ Organizace, která byla loajální šáhovi a pomáhala mu s odstraňováním jeho oponentů. Jejimi podporovateli byly Spojené státy americké, které se podílely na jejím vzniku (Wise 2011: 2).

zhoršující se hospodářskou situací. Ani nově dosazený předseda vlády Alí Amíni, za kterého se z počátku postavily Spojené státy americké, problémy v zemi nevyřešil.⁹

V roce 1960 přišel šáh s nápadem vytvořit novou pozemkovou reformu. Spojené státy však apelovaly na šáha, aby došlo v rámci země k liberalizaci, a tak šáh od této myšlenky odstoupil, ale ne na dlouho. O tři roky později se šáh rozhodl vyhlásit nové reformy¹⁰, které jsou známy pod názvem Bílá revoluce (Axworthy 2007: 180). Důvodem vzniku těchto reforem byla snaha o transformaci v politické, ekonomické a sociální sféře. Společnost tyto reformy vítala, ale zároveň v ní panovalo přesvědčení, že za reformami stojí Spojené státy, které se snaží o prosazení svého vlivu v zemi. Kritiky ze strany společnosti nebyl ušetřen ani šáh, který se dle ostatních snažil na základě reforem ještě více zbohatnout. Proti šáhově vládě a jeho reformám se postavil ajatolláh Chomejní, který zkritizoval šáhovy nedemokratické praktiky v zemi, odsoudil spojenectví s USA a kooperaci s Izraelem. Za své projevy si Chomejní vysloužil domácí vězení (Cvrkal 2007: 83).

Uvěznění Chomejního přineslo řadu protestů v zemi, proti kterým se šáh ohradil svými ozbrojenými jednotkami. Když se Chomejní dostal zpět na svobodu, pokračoval v kritice šáhova režimu a nového zákona, který poskytoval imunitu americkým zaměstnancům na íránském území. Na základě této kritiky se šáh roku 1964 rozhodl Chomejního zbavit a vyhostil ho ze země (Axworthy 2007: 181).

Během několika let se Írán vyprofiloval jako země, která získala důležité postavení v oblasti Blízkého východu, což Spojené státy vnímaly jako ohrožení. Pro samotného šáha se stala pozice Íránu vůči ostatním zemím podstatná, a proto se rozhodl k inovativním krokům v oblasti

⁹ Iran Chamber Society (nedatováno). *White Revolution: The post-Mosaddeq era and the Shah's White Revolution*. Nedatováno (http://www.iranchamber.com/history/white_revolution/white_revolution.php, 20. 3. 2014).

¹⁰ Tyto reformy zahrnovaly: obnovení pozemkové reformy, privatizaci lesů a pastvin, zavedení volebního práva pro ženy, rozprodání státních továren a vytvoření skupiny vzdělaných osob, které by odstranily negramotnost v zemi (Iran Chamber Society nedatováno).

armády, námořnictva a letectva (Cvrkal 2007: 86). Roku 1971 přistoupil šáh na dohodu, kterou inicioval prezident Richard Nixon společně s vládou USA. Tato dohoda se týkala koupě vojenského materiálu od Spojených států (Wise 2011: 3).

Od roku 1973 zažíval Írán ropný boom, ceny ropy se zvedaly závratným tempem. Šáh si navyšování cen za ropu „vynutil“ na zemích, které byly součástí OPEC, a tak Írán získával velké množství peněz. Jenže šáh za tyto peníze skupoval od USA a VB vojenskou techniku. Írán sice zbohatnul, ale nebyl připraven na tak velké množství peněz v oběhu. V zemi začala narůstat inflace, která se dotýkala velkého počtu lidí. Vláda se na poslední chvíli rozhodla zavést deflační opatření, které vyústilo do situace, kdy se začaly rozevírat nůžky mezi bohatými a chudými lidmi. Do Íránu v té době přicházeli Američané, kteří do země přinesli americký styl života a zároveň se separovali od íránské veřejnosti svými vlastními školami, nemocnicemi a supermarkety. Íránské obyvatelstvo se obávalo o své kulturní hodnoty, a tak byly spory mezi Američany a Íránci na denním pořádku, což vyvolalo vlnu nenávisti vůči americkému lidu (Axworthy 2007: 184–185).

V tomto případě je zcela zřejmé, že se projevil suverenní-nacionalistický anti-amerikanismus, který zdůrazňuje, že národní identita a suverenita hrají pro jedince důležitou roli. A pokud dojde k ohrožení těchto hodnot, budou narůstat anti-americké nálady mezi obyvateli, kteří se tímto způsobem brání proti americkému vlivu v zemi.

Během roku 1977 získal post amerického prezidenta Jimmy Carter, jehož politika kladla velký důraz na dodržování lidských práv. Jelikož Írán byl zemí, kde se lidská práva příliš nedodržovala, apeloval Carter na šáha, aby došlo k uvolnění v této oblasti. Paradoxem však zůstává, že Carter se nikdy neohradil vůči praktikám tajné policie SAVAK, která potlačovala lidská práva v zemi. Dokonce se netajil tím, že sympatizoval se šáhovým vedením země. Carterův proslov zveřejněný v íránské televizi, kde Írán přirovnal k území bez jakýchkoliv represí a šáha jako

osobu, která je velmi uctívána a milována íránským obyvatelstvem, znamenal pro řadu odpůrců šáhova režimu jasný signál, že Spojené státy americké se mohou stát nepřáteli vytoužené revoluce v zemi (Houghton 2004: 70–71).

USA se díky těmto faktorům opět projeví jako značně pokrytecké, protože demokracie, svoboda a rovnost jsou pro USA jedny z nejdůležitějších hodnot, které by měly být v rámci ostatních zemí dodržovány. V případě šáhovy vlády se propagace těchto hodnot vytratila, což mělo za následek vzestupnou tendenci anti-amerikanismu v zemi a silnou kritiku ze strany íránského obyvatelstva.

Zatímco byl Chomejní v exilu, formoval opozici proti šáhovi. V íránském tisku se objevila zpráva, která obvinila Chomejního z pomoci zahraničním silám, to vyvolalo u nábožensky založeného obyvatelstva vlnu nepokojů (Cvrkal 2007: 80). Do čela nadcházející revoluce se postavily ženy, studentská hnutí a náboženští revolucionáři a vytvořily tak pod vedením Chomejního velký odpor vůči šáhovi. Chomejní íránskou společnost ujišťoval, že jakmile dojde ke svržení šáha, nastolí vládu, která bude založena na muslimském právu a dodržování lidských práv. Chomejního vláda nebude tolerantní vůči ostatním národům tak, jako tomu bylo u šáha a zároveň otěže moci převezmou duchovní autority (Wise 2011: 5). A tak byla započata islámská revoluce v Íránu, kdy na jedné straně stála policie, která se nebála použít zbraně, a na druhé straně přívrženci Chomejního, ke kterým se později přidalo i obyvatelstvo znechucené vývojem situace v zemi. Primárními cíli útoku se staly místa a symboly, které měly spojitost se západní kulturou. Lidé v Íránu nadále volali po odstranění šáha, vzniku Islámské republiky a návratu Chomejního z exilu. Několik tisíc lidí bylo během revoluce zabito nebo umučeno. Šáh si postupně začal uvědomovat, že je nutné Írán opustit, protože jeho vliv v zemi už není takový jako dřív. Dne 16. 1. 1979 šáh odcestoval z Íránu, což přimělo Chomejního vrátit se zpět do země, ve které nastolil svou vládu (Cvrkal 2007: 90–92).

Revoluce v Íránu byla jasným příkladem toho, že íránské obyvatelstvo ve své zemi nechtělo jak americkou kulturu a hodnoty, tak šáha, který byl prozápadně orientován. V této souvislosti se uplatnilo tvrzení zastánců radikálního anti-amerikanismu. Převrat v zemi byl jediným východiskem, jak se zbavit Američanů, jejich stylu života a samotného šáha, jehož vláda byla vedena tvrdou rukou.

3.2 Íránská islámská republika v průběhu let 1979–1989

Po svržení šáhova sekulárního proamerického režimu byla nastolena Chomejního teokratická¹¹ republika, která byla nejdříve posvěcena hlasováním íránského lidu v referendu a až na základě výsledků referenda Chomejní vyhlásil 1. dubna 1979 Íránskou islámskou republiku¹² (Tomková 2011: 163). Chomejní se snažil o to, aby se během jeho vlády Íránská islámská republika stala zemí, která se dokáže postavit na vlastní nohy a nebude závislá na podpoře ze strany ostatních států. Což mělo dokládat heslo „Ani Východ, ani Západ, pouze Islámská republika“¹³ (Rakel 2007: 167). Chomejní nahlížel na mocnosti Západu, jako na země, které mají potřebu uzurpovat íránské bohatství a zároveň vnucovat odlišným společnostem svou kulturu (Takeyh 2009: 19). Proto se nelze divit tomu, že Chomejní vnímal revoluci v Íránu jako prostředek, kterým by se měly inspirovat i ostatní muslimské země v oblasti Blízkého východu, a proto bojoval za rozšíření revoluce za hranice Íránu (Rakel 2007: 167). Chomejní byl během svého života svědkem řady událostí, ve kterých figuroval Západ ne zrovna pozitivně. To také dával ostře najevo svými názory proti němu, za které byl několikrát potrestán. Jeho negativní vnímání Spojených států je zřetelně podloženo tím, co se

¹¹ Teokratická forma vlády je charakteristická tím, že existuje určité společenství lidí, popřípadě se, může jednat o jednotlivce a ti spravují veškerou moc v zemi. Za nejvyššího vůdce země je považován ten, kdo ztělesňuje Boha na zemi. V rámci teokratické vlády mají vždy nejdůležitější slovo šíitští duchovní (Čejka 2007: 183).

¹² Na základě nové ústavy byly odděleny složky moci a došlo ke vzniku nezávislého soudnictví. S pádem monarchie byla nastolena funkce prezidenta a v neposlední řadě i volený parlament (Kinzer 2003: 24).

¹³ “Neither East nor West, but the Islamic Republic” (Rakel 2007: 167).

v Íránu dělo od 50. let téměř až do konce 80. let 20. století (Takeyh 2009: 19).

Změna postojů íránského obyvatelstva vůči Americe nikterak nepolevovala, naopak anti-americké ohlasy začaly intenzivně získávat na síle, když Spojené státy přistoupily na léčení šáha ve své zemi, kam později také odletěl. Tento akt vyvolal v íránské zemi řadu protestů, obyvatelé se nemohli smířit s tím, že šáh zůstane za své činy nepotrestán, ale zároveň se obávali, že se jedná o komplot, který by přinesl zpětné dosazení šáha do čela země (Cvrkal 2007: 96). V ulicích lidé skandovali hesla jako „Smrt Americe“ a „Smrt šáhovi“¹⁴ (Houghton 2004: 51).

Celá situace vyvrcholila přepadením amerického velvyslanectví v Teheránu dne 4. listopadu 1979. Do budovy tehdy vtrhlo několik radikálních studentů, kteří sympatizovali s nejvyšším vůdcem země. Během akce studenti zajali zaměstnance amerického velvyslanectví, kterých bylo v budově okolo 60. Na stranu studentů se postavil i ájatolláh Chomejní, který obsazení amerického velvyslanectví veřejně podpořil. Cílem jejich revolty nebylo jen navrácení šáha zpět do země, ale také chtěli upozornit Spojené státy na jejich nevhodné vedení zahraniční politiky vůči Íránu. Studenti volali po příslibu ze strany USA, že si Spojené státy americké budou hledět jen svých záležitostí, nikoliv těch íránských.¹⁵ Během 17. listopadu se studenti rozhodli propustit část svých rukojmích, přičemž v jejich držení zůstávalo ještě 52 amerických osob.¹⁶ Vzhledem k tomu, že čas ubíhal a jednání mezi stranami nikam nevedla, přešel prezident Spojených států amerických k razantním krokům vůči Íránu. Tyto sankce zahrnovaly, že Spojené státy americké přestanou být odběrateli íránské ropy. Zároveň bylo zakázáno dovážet americké

¹⁴ „Death to America“ and „Death to the Shah“ (Houghton 2004: 51).

¹⁵ ČT24 (2009). *Režim ajatolláha Chomejního zadržoval americká rukojmí 444 dní*. 4. 11. 2009 (<http://www.ceskatelevize.cz/ct24/svet/34614-rezim-ajatollaha-chomejního-zadržoval-americka-rukojmi-444-dni/>, 25. 3. 2014).

¹⁶ ČT24 (2011). *Carter slavil v Íránu - po 444 dnech Teherán propouští poslední rukojmí*. 20. 1. 2011 (<http://www.ceskatelevize.cz/ct24/svet/3362-carter-slavil-v-iranu-po-444-dnech-teheran-propousti-posledni-rukojmi/>, 25. 3. 2014).

produkty do Íránu. Zákaz exportu se netýkal potravin a léků, které byly pro lidi životně důležité. USA se také rozhodly zablokovat veškeré finance, se kterými Írán nakládal v amerických bankovních společnostech. Íráncům byl odepřen přístup na území Spojených států amerických a v neposlední řadě ukončily USA s Íránem veškeré diplomatické vazby.¹⁷

Carter se rozhodl do záchrany Američanů zapojit i americké vojenské komando, které mělo americké zajatce osvobodit. Operace se však nezdařila kvůli technickým problémům a špatné komunikaci. Neúspěch celé akce měl za následek pokles podpory amerického prezidenta Jimmiho Cartera. Dalo by se v podstatě říci, že tato krize mu „zlomila vaz“ při další kandidatuře na amerického prezidenta. Do vyjednávání bylo zapojeno Alžírsko, které se stalo mediátorem celého sporu mezi USA a Íránem. Nakonec se obě zneprátelené země prostřednictvím Alžírska dohodly. Spojené státy poskytly Íránu část zablokovaných peněz výměnou za rukojmí.¹⁸ Ale USA se také zavázaly k tomu, že nebudou zasahovat do íránských záležitostí. Američtí zajatci se dostali na svobodu po 444 dnech, tedy 20. ledna 1981.¹⁹ V tentýž den, kdy nově zvolený americký prezident Ronald Reagan skládal slavnostní přísahu.²⁰

Během íránské krize s americkými rukojmími vypukla v září roku 1980 válka mezi Irákem a Íránem. Důvodem k vypuknutí tohoto konfliktu byly především spory o práva ohledně řeky Šatt al-Arab. Saddám Husajn se také obával toho, že nového íránského vůdce podpoří i šíitští Iráčané, kteří stejně jako v Íránu obývali i irácké území. A samotný ajatolláh Chomejní se netajil tím, že chová vůči Husajnovi značnou antipatii. Proto

¹⁷ PIIIE (nedatováno). *Case Studies in Economic Sanctions and Terrorism: US v. Iran (1979–81: Hostages)*. (<http://www.piie.com/publications/papers/sanctions-iran-79-1.pdf>, 25. 3. 2014), p. 2–3.

¹⁸ WHHA (nedatováno). *Jimmy Carter and the Iranian hostage crisis*. (http://www.whha.org/whha_classroom/classroom_9-12-transitions-carter.html, 25. 3. 2014).

¹⁹ PIIIE. (nedatováno) *Case Studies in Economic Sanctions and Terrorism: US v. Iran (1979–81: Hostages)*. (<http://www.piie.com/publications/papers/sanctions-iran-79-1.pdf>, 25. 3. 2014), p. 4.

²⁰ WHHA. (nedatováno). *Jimmy Carter and the Iranian hostage crisis*. (http://www.whha.org/whha_classroom/classroom_9-12-transitions-carter.html, 25. 3. 2014).

Saddám Husajn považoval za primární cíl této války odstranit Chomejního z čela vedení Íránské islámské republiky (Hardy 2005).

Na stranu Saddáma Husajna se postavily Spojené státy americké, SSSR a Francie. Tyto země do Iráku začaly dovážet zbrojní arsenál (Novák 2010: 94). Tehdejší americká vláda své rozhodnutí okomentovala tak, že vztahy mezi Íránskou islámskou republikou a USA nejsou ideální, přičemž Íránští představitelé budují Írán proti Americe. Na základě těchto aspektů byla podpora Íránu ze strany USA nepředstavitelná. Americko-irácké vztahy byly od roku 1967 přerušeny kvůli šestidenní izraelsko-arabské válce, která na USA ze strany Iráku vrhala negativní stín, protože Spojené státy pomáhaly Izraeli. Pro uvolnění napětí mezi zeměmi a pro posílení vztahů se rozhodl tehdejší prezident USA Ronald Reagan odstranit Irák ze seznamu států, které patřily mezi přední podporovatele teroristických organizací (Novák 2010: 94). Spojené státy americké během války poskytovaly irácké straně informace týkající se pohybu íránských vojsk, ale zároveň také monitorovaly íránské území, přičemž na základě vytvořených map a snímků věděla irácká armáda, kam zasadit úder, který by Íránce oslabil a donutil se vzdát, což nakonec nebylo naplněno. Irák se během bojů nezdráhal použít ani chemické zbraně, zejména Sarin, který vede k ochromení oběti a k následné smrti. Na otravu tímto plynem zemřelo několik tisíc íránských lidí. Spojené státy však v té době zastávaly stanovisko, že o použití chemických zbraní neví, což vyvrátily později zveřejněné americké dokumenty (Harris-Aid 2013).

Ačkoliv se Spojené státy přiklonily k podpoře diktátorského vůdce Saddáma Husajna, ani Írán nezůstal zcela bez jejich pomoci. Americká administrativa se rozhodla pro vytvoření dvou operací. První operace si kladla za cíl dopravit zbraně do Íránu (Sabato 1998). Důvodem, proč se USA rozhodly poskytnout pomoc i Íránu, bylo věznění sedmi amerických příslušníků v Libanonu, které ohrožovali na životě íránští teroristé.²¹ Do

²¹ PBS (nedatováno). *The Iran-Contra Affair*.
(<http://www.pbs.org/wgbh/americanexperience/features/general-article/reagan-iran/>, 27. 3.

operace byl zapojen i Izrael, který poskytl své území pro přepravu protitankových střel a protiletadlových raket. Druhá operace byla zaměřena na finanční podporu protikomunistického hnutí Contra na území Nicaraguy. Veškerá finanční hotovost, kterou hnutí obdrželo, byla získána na základě první operace, zahrnující prodej zbraní do Íránu (Novák 2010: 95).

Veřejnost se o aféře Írán-Contras dozvěděla roku 1986, vrchní špičky americké administrativy, které se v těchto operacích jakkoliv angažovaly, byly potrestány. Americkému prezidentovi Reaganovi nebylo dokázáno, že by měl přímou spojitost s tímto skandálem, a tak zůstal bez obvinění. Pro Reagana bylo trestem snížení důvěry, ze strany amerického obyvatelstva. Spojené státy se chybně domnívaly, že na základě vojenského vyzbrojování Íránu s ním upevní vztahy, které byly od dob krize s americkými rukojmími téměř na bodu mrazu (Cook-Roshandel 2009: 27).

V souvislosti s bombovými útoky v Bejrútu byl Írán roku 1984 označen za stát, který podporuje terorismus a teroristické organizace.²² Téhož roku USA zakázaly do Íránu dovážet jakýkoliv vojenský arsenál od zbraní až po vojenské technologie, které by mohly sloužit k nelegálním účelům (Kattan 2013). Na základě těchto souvislostí si však Íránci postupně začali uvědomovat, že Spojené státy jsou pro ně hrozbou, protože během Írán-Contras porušily řadu sankcí, které si stanovily, a tím pádem jim nelze důvěřovat, protože by Írán také mohly zradit (Cook-Roshandel 2009: 27).

Pro Spojené státy americké mělo zapojení do irácko-iránské války daleko hlubší význam než jen vyzbrojování Iráku nebo odstranění vlivu Sovětského svazu. Důležitější bylo navázání vztahů s ostatními zeměmi Perského zálivu, které jsou bohaté na ropná naleziště, a právě obchod s ropou v době války bylo zapotřebí ochraňovat (Shalom nedatováno). Od

2014).

²² U.S. Iran sanctions (nedatováno). *Sanctions Against Iran in the Reagan Era*. (<http://iransanctions.org/iran-sanctions-reagan.php>, 29. 3. 2014).

roku 1984 se boj mezi Íránem a Irákem přesunul z pevniny do Perského zálivu, kde se Saddám Husajn rozhodl napadat íránské lodě, které pluly jak z Íránu, tak do Íránu. Nejednalo se o civilní lodě, ale o tankery přepravující ropu. Toto soupeření vešlo do historie pod názvem tankerová válka (Karsh 2009: 50). Do této války se zapojily i Spojené státy americké, které snažily ochránit tankery států, které byly na straně Iráku, před Íránem. Nejdříve se jednalo pouze o doprovod lodí ze strany USA. V pozdějších letech začaly Spojené státy americké propůjčovat svou vlajku jednotlivým tankerům spojenců, které pod americkou vlajkou brázdily Perský záliv (Fayazmanesh 2008: 38).

Roku 1988 došlo k události, která posílila antipatii vůči Spojeným státům americkým ze strany Íránu. Americká vojenská loď, pohybující se v oblasti íránských vod se dostala do konfliktu s íránským dělovým člunem. Mezi plavidly došlo k roztržce, která nakonec skončila vystřelením amerických raket do vzduchu, které nevědomky zasáhly íránský letoun. Tento střet si vyžádal na 290 obětí. Spojené státy americké k události zaujaly velmi zvláštní postoj. Nejen, že velitele americké lodi vyznamenaly za tento čin, ale také se Íránu ani neomluvily. To vyvolalo mezi Íránci značnou nevoli vůči USA. Dokonce byla íránská společnost přesvědčena, že tento akt vůbec nebyl pouhou náhodou, ale jasným a promyšleným záměrem USA (Axworthy 2007: 199).

Írácko-íránská válka byla ukončena po 8 letech bojů tedy roku 1988. Chomejní se k ukončení války příliš nepřikláněl, zřejmě pro něj bylo přijetí smíru nepředstavitelné. Chomejního nakonec přesvědčil mluvčí parlamentu Rafsandžání, aby došlo k ukončení války mezi zneprátelenými stranami. A tak roku 1988 přijal íránský prezident Chámene'í rozhodnutí o rezoluci Spojených národů, která vedla k uzavření smíru mezi zneprátelenými zeměmi (Axworthy 2007: 199). Na základě této války bylo zřejmé, že se USA nepoučily z událostí v Íránu. USA se opět postavily na stranu někoho, kdo nerespektuje americké ideály a tím daly jasně najevo, že jejich zahraniční politika je pokrytecká.

Dne 3. června 1989 Rúholláh Chomejní zemřel a jeho nástupcem se měl stát ájatolláh Montazerí, který však pod nátlakem na funkci nejvyššího vůdce země rezignoval. Novým nejvyšším vůdcem se stal ájatolláh Chámene'í. Funkce íránského prezidenta připadla Alímu Akhbarovi Hášemímu Rafsandžánímovi (Cvrkal 2007: 100).

3.3 Druhá Íránská islámská republika a vláda prezidenta Rafsandžáního 1989–1997

Za vlády ájatolláha Chomejního hrál velkou roli islámský šíitský fundamentalismus, který byl součástí jak politického, tak společenského života (Heywood 2008: 91). Po nástupu nových politických představitelů do čela země se směřování Íránské islámské republiky změnilo, ideologie už nebyla postavena na prvním místě, ale mnohem důležitější se pro politické elity staly národní zájmy státu. Pro prezidenta Alího Rafsandžáního byl hlavní ekonomický a poválečný rozvoj země. Chomejního zahraniční politika se Rafsandžánímu přičila, a tak se rozhodl, že jeho zahraniční politika bude založena na intenzivnější spolupráci Íránu s ostatními vyspělými zeměmi, ale také se státy Perského zálivu (Rakel 2007: 170–171). Avšak pro některé lidi v Íránu byly USA stále vnímány jako „Velký Satan“²³ či jako země, která se v mezinárodním měřítku prezentuje povýšeně nad ostatními státy. Podobnou rétoriku vůči Spojeným státům americkým zaujal i vůdce Alí Chámene'í. Chámene'í se domníval, že USA jsou zemí, od které nikdy nevíme, co očekávat a zároveň tvrdil, že z prosazování americké politiky nečísí nic dobrého, a proto neviděl důvod, proč by měl Írán navazovat kontakty s USA. Zastánci tvrdé linie v Íránu si však byli vědomi toho, že v případě obnovení vztahů mezi Íránem a USA může dojít k tomu, že většina íránské mládeže bude nadšena americkými výdobytky, které společnost ovlivní natolik, že se vytratí i poslední zbytek revolučního potenciálu. Zástupci tvrdé linie také neskrývali obavu z amerických ideálů

²³ „Great Satan“ (Takeyh 2009: 162).

a americké kultury proto považovali za nutné neinklinovat ke Spojeným státům. Íránský prezident Rafsandžání byl však pevně přesvědčen, že Írán je schopen vzdorovat Americe a jejím kulturním vlivům (Takeyh 2009: 162–164).

Zpočátku se zdálo, že Spojené státy americké a Írán mohou své vztahy znovu obnovit, odpovídaly tomu jasné pozitivní signály mezi oběma zeměmi. V té době Spojené státy americké pod vedením prezidenta George W. Bushe a jeho vlády došly k závěru, že by přeci jen měly přehodnotit své stanovisko týkající se tragické události z roku 1988, kdy americká vojenská loď zasáhla svými raketami íránské civilní letadlo. A tak se Spojené státy rozhodly, že pozůstalým vyplatí řádné odškodné, na které mají nárok. Utužování vztahů mezi Íránem a USA neskončilo jen u tohoto aktu, následovala řada dalších kroků, které vrhaly dobré světlo na posilující vztahy mezi oběma zeměmi. Íránu byla také posléze navracena část aktiv, které byly zablokovány USA v předchozích letech. Zároveň roku 1990 Spojené státy ocenily angažovanost Íránu a Sýrie při záchraně amerických rukojmích v Libanonu a Írán jako projev vděku rozhodl, že americká ropná společnost Amoco dostane 600 miliónů amerických dolarů v souvislosti s jejím vyvlastněním (Gombár 2001: 143).

Roku 1990 se sousední Irák v čele se Saddámem Husajnem rozhodl napadnout Kuvajt. Důvodem, proč Kuvajt napadl, bylo to, že Kuvajt se během irácko-íránské války postavil na stranu Iráku a finančně ho v průběhu bojů podpořil. Jenže Saddám Husajn nepočítal s tím, že Kuvajt bude část svých prostředků chtít zpět, což bylo téměř nemožné, protože Irák byl po válce s Íránem téměř na ekonomickém dně (Prokeš-Marek 2010). Írán se během této války v Zálivu rozhodl, že zůstane mimo dění a nebude se jakkoliv angažovat, přičemž nešetřil kritikou na stranu Iráku kvůli vniknutí do Kuvajtu. Íránu se také nelíbila angažovanost Spojených států amerických, protože v Íránu panovalo přesvědčení, že zainteresované země by si tuto záležitost měly vyřešit samy. O rok později se íránský prezident rozhodl, že zajistí zprostředkování mezi zeměmi, jeho iniciativa však nebyla vyslyšena ze strany USA, které ji

rezolutně zamítly. I přes souhru těchto faktorů zůstaly vztahy mezi USA a Íránem relativně stabilní. Do Íránu v průběhu let 1990–1991 proudilo několik set miliónu amerických dolarů jako „omluva“ za předcházející ne příliš vhodné vedení americké politiky v íránské historii (Gombár 2001: 143).

Velký vliv na situaci na Blízkém východě měl probíhající mírový proces. Roku 1991 byla zahájena Madridská mírová konference, kterou společně iniciovaly Spojené státy americké a tehdejší Sovětský svaz. Pod jednou střešou se tak sešli zástupci Libanonu, Sýrie, Izraele, Palestiny a Jordánska. Cílem této konference bylo zahájit mezi jednotlivými aktéry dialog, ale také zaměřit se na problémy v oblasti tohoto regionu.²⁴ Írán se k mírovému procesu stavěl negativně. Íránský nesouhlas byl dán zjevně najevo roku 1992 a 1994, kdy došlo k výbuchům v budovách, které měly spojitost s Izraelem. Za těmito výbuchy stál Hezbollah, mezi jehož podporovatele patřil Írán. Írán však také inklinoval k teroristickým organizacím, jako je Hamás či Palestinský islámský džihád (Takeyh 2009: 170).

Po Georgeovi W. Bushovi získal post amerického prezidenta Bill Clinton, který do této funkce nastoupil roku 1993 (Friedel-Sidey 2006). Během své vlády Clinton zařadil Írán mezi tzv. „rogue states“. Mezi typické znaky těchto států patřila antipatie vůči Spojeným státům americkým, podpora různých teroristických hnutí, ale také se jednalo o státy, které se podílejí na výrobě jaderných zbraní.²⁵ Jenže tím, Clintonova politika vůči Íránu nekončila. Clinton se rozhodl pro vytvoření strategie dvojího zadržování, která se snažila „podkopat“ stávající vlády v Iráku a Íránu. Zároveň politika dvojího zadržování definovala oblasti, ve kterých by mělo ze strany Íránu dojít ke změně (Gombár 2001: 144–145). Íránská společnost si politiku Spojených států amerických vyložila

²⁴ Israel Diplomatic Network (nedatováno). *Mírový proces*. (<http://embassies.gov.il/Praha/AboutIsrael/history/Pages/History-Peace-Process.aspx>, 30. 3. 2014).

²⁵ BBC (2001). *Analysis: The new bogeymen*. 12. 12. 2001 (<http://news.bbc.co.uk/2/hi/1376425.stm>, 30. 3. 2014).

po svém, přičemž se Íránci domnívali, že USA se snaží touto strategií omezit zájmy Íránu, ale také to pro ně byl jasný signál americké nesnášenlivosti vůči jejich zemi (Pollack 2004: 266).

Roku 1995 však mohlo dojít ke změně vztahů mezi USA a Íránem. Íránský prezident Rafsandžání se rozhodl, že poskytne americké společnosti Conoco velmi výhodnou nabídku, která by Conoco zajistila možnost rozšíření těžby. USA byly nabídkou překvapené, ale ani to je nepřesvědčilo na ni přistoupit (Howard 2009: 23–24). Vzhledem k tomu, že se Írán od roku 1992 snažil zaměřit na vývoj jaderného programu, neváhal kontaktovat čínské a francouzské firmy, které by mu pomohly s výrobou a dodáním továren do země (Ritter 2008: 55). Což se nelíbilo Spojeným státům americkým, které zároveň byly přesvědčeny, že Írán může za bombové útoky na místa, která mají co dočinění s Izraelem. Tyto íránské činy vedly amerického senátora Alfonse D' Amata k tomu, aby přesvědčil Kongres k ukončení veškerých obchodů mezi Íránem a USA, což se vztahovalo i na americké firmy, které z těchto obchodů měly značné zisky. Se zákazem souhlasila také izraelská vláda, která se snažila o správnosti toho kroku naléhat i na amerického prezidenta Clintona. Několik dní poté se Clinton rozhodnul vydat prezidentská nařízení, která se týkala zákazu uzavírání obchodu s Íránem v oblasti ropného průmyslu, ale také byl uvalen zákaz na veškeré americké investice v Íránu. Stejně tak se do Íránu nemohly dostat produkty, které byly amerického původu (Howard 2009: 24). Spojené státy americké se domnívaly, že uvalením sankcí na Írán ho oslabí, což se jim víceméně povedlo. Írán se zmítal jak v hospodářských, tak v politických problémech. Avšak tyto sankce neměly jen negativní vliv na Írán. Írán se díky nevědomosti americké politiky začal profilovat jako země, která je důležitá v rámci blízkovýchodního geopolitického prostoru (Gombár 2001: 147).

3.4 Vláda prezidenta Sajjeda Mohammada Chátamího 1997–2005

V průběhu 2. poloviny 90. let se v íránské zemi začalo formovat reformní hnutí, které bylo úplným opakem konzervativně smýšlejících elit. Za reformní hnutí se postavili především studenti, různí intelektuálové a ženy, jejichž cílem bylo dosáhnout změny v íránském státě. Konzervativci stále razili protizápadní cestu. Neustále Západ obviňovali za to, že se snaží parazitovat na islámské identitě a změnit ji k obrazu svému. Konzervativci se také opřeli do Západu kvůli homosexualitě, za jejíž šíření údajně může právě Západ, a to zdaleka z jejich protiamerické rétoriky nebylo vše. Vzhledem k tomu, že se blížily další prezidentské volby, rozhodli se konzervativci vyslat do voleb Nátiga Núrího, kterého podpořil i nejvyšší vůdce Chámene'í. Núrího rivalem se stal Mohammad Chátamí, který spadal do reformního hnutí. Chátamího rétorika byla namířena proti pravomocem nejvyššího duchovního vůdce, ale zároveň se snažil zapůsobit na veřejnost deklarací plnohodnotného právního státu, ve kterém by měla ústava důležitou roli. Chátamí byl přesvědčen, že z pohledu zahraniční politiky by měl Írán navazovat kontakty v zahraničí, nikoliv aby byl odstřižen od centra dění tak, jak tomu chtěli konzervativci s Nátigaem Núrím (Takeyh 2009: 182–186).

V průběhu května 1997 proběhly íránské prezidentské volby, které vyhrál Mohammad Chátamí. Chátamí získal od íránských voličů bezmála 70% hlasů. S příchodem nového prezidenta započaly v Íránu změny, které se týkaly domácí i zahraniční politiky. Chátamí během své vlády navázal na předchozího prezidenta Rafsandžáního, ale zároveň ho vedením své politiky v zemi předčil (Cvrkal 2007: 101).

Během několika měsíců své vlády dal Chátamí jasně najevo, že to, co slíbil během kandidatury na post íránského prezidenta ohledně zahraniční politiky, dodrží. V rozmezí několika měsíců se v Teheránu odehrál summit Organizace islámské konference. Od uskutečnění tohoto summitu si Írán sliboval upevnění vzájemných vztahů s arabskými státy.

Chátamí směřování zahraniční politiky neorientoval pouze na oblast Blízkého východu, ale také doufal, že dojde k navázání kontaktů mezi Íránem a USA (Ehteshami 2001). Roku 1998 Chátamí poskytl rozhovor Christianě Amanpourové, která pracovala pro americký televizní kanál CNN. Chátamí během interview dokázal Ameriku jak zkritizovat, tak vychválit. Zároveň se snažil vyvrátit, že by Írán měl co dočinění s teroristickými útoky či dokonce se samotnými teroristickými organizacemi, protože to neodpovídá výkladu Koránu. Vzhledem k tomu, že diplomatické styky mezi Íránem a USA byly od roku 1979 zpřetrhány, Chátamí doufal, že na základě dialogu mezi oběma zeměmi může dojít k napravení těchto vztahů. Během tohoto rozhovoru byla představena Chátamího koncepce dialogu mezi civilizacemi.²⁶

O rok později se Chátamí rozhodl, že k dialogu mezi civilizacemi přidá také koncepci snižování napětí. Koncepce o snižování napětí vedla ke zlepšení v oblastech, jako jsou společenské a politické svobody, ale zároveň tato koncepce nastartovala vznik různých politických diskuzí (Cvrkal 2007: 102). Chátamí pouze chtěl, aby během jeho vlády vedla zahraniční politika k posílení vztahů mezi Íránem a ostatními zeměmi. Přičemž koncepce o snižování napětí by neměla být vnímána jako taktický krok ze strany Íránu, ale především by měla sloužit k zajištění mezinárodního míru a stability. Jenže Chátamího přesvědčení o vedení takovéto zahraniční politiky narazilo u konzervativně smýšlejících elit, které nemohly „přenést přes srdce“, že by došlo k normalizaci vztahů se Spojenými státy americkými nebo snad dokonce s Izraelem (Alam nedatováno).

Roku 1999 Spojené státy americké dospěly k závěru, že by přeci jen mohly polevit ve svých sankcích vůči Íránu a tak od té doby americké společnosti získaly možnost zásobovat Írán potravinami a lékařským materiálem.²⁷ V roce 2000 se v Íránu konaly volby do parlamentu, který

²⁶ CNN (1998). *Khatami suggests warmer relations with US*. 7. 1. 1998 (<http://edition.cnn.com/WORLD/9801/07/iran/>, 8. 4. 2014).

²⁷ Frontline (nedatováno a). *Chronology U. S. – Iran relations 1906-2002*. (<http://www.pbs.org/wgbh/pages/frontline/shows/tehran/etc/cron.html>, 8. 4. 2014).

se skládal z 290 zástupců. Se značným náskokem zvítězili reformisté, kteří získali 190 poslaneckých mandátů (Axworthy 2007: 207). Vítězství reformistů mělo velký vliv na vnímání Íránu z pohledu USA. Clinton byl vedoucím postavením reformistů nadšen, protože íránský lid konečně prokázal, že chce změnu ve své politice (Alam nedatováno). Americká administrativa chtěla navázat na Chátamího vizi týkající se zlepšování vztahů mezi oběma zeměmi. A tak se roku 2000 ministryně zahraničních věcí Spojených států amerických Madeleine Albrightová rozhodla veřejně omluvit Íránu za americkou účast při svržení íránského premiéra Mosaddeqa roku 1953 a za podporu Iráku během irácko-íránské války. Došlo také k uvolnění sankcí u íránských koberců, pistácií či kaviáru. Zároveň však Madeleine Albrightová zdůraznila, že pokud se Írán dále bude zaměřovat na výrobu jaderných zbraní tak není možné dosáhnout harmonických vztahů mezi oběma zeměmi. Íránské politické elity v zemi ocenily, že Spojené státy americké částečně ustoupily a přijaly zodpovědnost za své činy (Sanger 2000).

V Íránu se schylovalo k dalším prezidentským volbám. Tyto volby se konaly v červnu roku 2001. Do nejužšího výběru postoupilo celkem 10 kandidátů mezi nimi i Muhammad Chátamí. Chátamí věřil ve své vítězství, protože v minulém roce ve volbách do parlamentu získalo reformní hnutí daleko více mandátů než konzervativci a většina z prezidentských kandidátů spadala právě pod konzervativce. Nelze však zapřít, že i když zvítězili reformisté, konzervativci měli velký vliv na rozložení moci v zemi. Chátamího volební kampaň byla zacílena stejným směrem, jako ta před čtyřmi lety (Muir 2001).

Před samotnými volbami proběhly průzkumy veřejného mínění, které ukazovaly na rozladěnost íránské společnosti kvůli značné rivalitě mezi konzervativci a reformisty. Íránský lid o několik dní později respektive 8. června 2001 rozhodl, kdo se stane prezidentem Íránu na

následující čtyři roky. Vítězem se stal opět Muhammad Chátamí, který tímto potvrdil důležitou roli reformistů v íránském politickém systému.²⁸

O několik měsíců později zasáhla svět zpráva o teroristických útocích ve Spojených státech amerických. K události došlo 11. 9. 2001, kdy členové teroristické organizace Al-Káida unesli čtyři civilní letouny, které byly plné pasažérů. Letouny pod nadvládou arabských teroristů narazily do dvou věží Světového obchodního centra v New Yorku a třetí unesené letadlo zasáhlo budovu Pentagonu. Poslední čtvrté letadlo zřejmě kvůli konfliktu cestujících a posádky s únosci nebylo schopné naplnit svůj cíl útoku a tak se zřítilo v západní části Pensylvánie. Během této události zemřelo několik tisíc lidí společně s 19 arabskými teroristy.²⁹ K teroristickým útokům se vyjádřily také íránské elity, jak nejvyšší duchovní vůdce Chámene'í, tak íránský prezident Chátamí. Oba se veřejně vyslovili proti teroristickým útokům. Vůči událostem v Americe nezůstal imunní ani íránský lid. Mnoho Íránců se rozhodlo zapalovat svíčky jako projev soucitu s americkým obyvatelstvem v různých čtvrtích Teheránu. Írán byl jeden z mála, který se rozhodl projevit soucit s těmito událostmi (Axworthy 2007: 2009). Egypťané, Kuvajťané, Syřané aj. útoky z 11. září oslavovali a Usámu bin Ládina považovali za hrdinu a bojovníka, který se postavil proti Spojeným státům americkým (Janeček 2011: 231).

Několik dní po incidentu zareagoval americký prezident George W. Bush, který se rozhodl, že Spojené státy americké nezůstanou bez reakce na tyto činy a tak vyhlásil boj proti terorismu ve světě. Primárním cílem bylo zneškodnit Usámu bin Ládina a jeho teroristickou organizaci Al-Káida, která se ukrývala na území Afghánistánu. Zároveň Bush ve svém projevu zdůraznil, že válce s Amerikou se nevyhne žádný stát, který poskytuje své území teroristickým hnutím. Bush si díky tomuto prohlášení

²⁸ Frontline (nedatováno b). *By popular demand: Iranian elections, 1997-2001*. (<http://www.pbs.org/wgbh/pages/frontline/shows/tehran/inside/elections.html>, 8. 4. 2014).

²⁹ ČT24 (2001). *11. září 2001 - 1 den, čtyři letadla, 19 únosců a skoro tři tisíce obětí*. 11. 9. 2001 (<http://www.ceskatelevize.cz/ct24/svet/135747-11-zari-2001-1-den-ctyri-letadla-19-unoscu-a-skoro-tri-tisice-obeti/>, 8. 4. 2014).

zajistil značnou popularitu u amerického obyvatelstva (Konzelmann 2003: 208). Spojené státy se rozhodly oslovit i další země, které by v tažení proti terorismu šly s nimi. Írán teroristické útoky odsoudil, a tak bylo jasné, že USA mají podporu od Íránu v odstranění teroristických hrozeb (Konzelmann 2003: 210).

Roku 2002 však došlo k události, která narušila relativně stabilní vztahy mezi Spojenými státy americkými a Íránem. Do pásma Gazy směřovala nákladní loď *Karin*, na které bylo nahromaděno okolo 50 tun zbraní, ale i rakety či protitankové střely. Tato loď však byla zadržena mnohem dříve, než stihla doplout do cíle. Veškerý vojenský sortiment, který byl na lodi, měl být podle dostupných informací naložen v íránském přístavu. Izraelci se ihned po zadržení lodi začali domnívat, že Írán podporuje teroristickou síť Hezballáhu. Tato událost začala vrhat negativní stín na Írán (Howard 2009: 36). V návaznosti na tento incident se americký prezident George W. Bush rozhodl zařadit Írán do tzv. osy zla, kam spadaly země jako Severní Korea, Irák a nyní už i Írán. Bush společně s americkou administrativou tvrdil, že tyto státy jsou napojeny na teroristické organizace a operují s jadernými zbraněmi. A právě tyto země ohrožují bezpečnost Spojených států amerických (Novák 2010: 261). Reakce ze strany íránských politických elit na sebe nenechaly dlouho čekat. Chameneí vnímal zařazení Íránu do „osy zla“ jako čest pro íránskou zemi, ale zároveň podrobil amerického prezidenta Bushe značné kritice. Íránského prezidenta Chátamího se toto označení ze strany USA velmi dotklo a vnímal to jako urážku Íránu. Pozadu nezůstali ani reformisté, kteří označili amerického prezidenta za loutku sionistického režimu (Takeyh 2009: 215). Prezident Chátamí bezprostředně poté vyzval íránskou veřejnost, aby si slova amerického prezidenta nenechala líbit a vyšla do ulic demonstrovat bez ohledu na politické či ideologické vyznání.³⁰

³⁰ BBC (2002). *Khatami urges mass anti-US protests*. 10. 2. 2002 (http://news.bbc.co.uk/2/hi/middle_east/1812199.stm, 9. 4. 2014).

Tomu, že by mělo dojít ke zlepšení vztahů mezi Íránem a USA nic nenasvědčovalo. Spíše se ukázalo, že na základě nově zjištěných informací se jejich antipatie bude prohlubovat. V druhé polovině roku 2002 upozornila opoziční skupina Národní rada íránského odporu na jaderná zařízení nacházející se na území Íránu. MAAE se rozhodla daným upozorněním zabývat. Ředitel Íránské organizace pro atomovou energii Réza Aghazádí předložil MAAE plán, který informoval o vývoji civilních jaderných zařízení v horizontu několika let. Aghazádí přiznal, že v Natanzu dochází k budování podzemního jaderného zařízení, stejně tak je v procesu stavby závod na výrobu těžké vody v Araku. Írán nabídl MAAE, že může oblast Natanzu navštívit (Ritter 2008: 82).

Do celé situace ohledně jaderného programu se vložila organizace Institut pro vědu a mezinárodní bezpečnost, která na „vlastní pěst“ pořídila satelitní snímky obou íránských oblastí, které nechala zveřejnit na televizní stanici CNN. Tento krok se však nezamlouval Íránu, který od plánované návštěvy s MAAE odstoupil. Na rozkrytí íránského jaderného programu ihned zareagovaly USA, které odsoudily Írán ze získávání jaderných zbraní. Prezident Chátamí však íránský jaderný program obhajoval a vyslovil se, že je určen pouze pro mírové účely (Ritter 2008: 86–89).

Nakonec Írán roku 2003 přistoupil na návštěvu MAAE, která během jednoho měsíce zkoumala vývoj íránského jaderného programu. V listopadu se Írán rozhodl podepsat Dodatečný protokol a pozastavil svůj jaderný program, zároveň také vedl jednání s Francií, Německem a VB (EU-3). I když Írán přislíbil pozastavení programu, dále pokračoval v aktivitách, které s ním měly co dočinění. V průběhu roku 2004 Írán podepsal Pařížské dohody s EU-3 a pozastavil činnost na íránském jaderném programu.³¹

Američané se však stále snažili přesvědčit svět, že Írán vyvíjí jadernou bombu, což však vyvrátil i samotný nejvyšší vůdce Chamene'í.

³¹ NTI (nedatováno). *Nuclear*. (<http://www.nti.org/country-profiles/iran/nuclear/>, 9. 4. 2014).

Chamene'í nechtěl, aby se Írán dostal do střetu s USA či Izraelem, a tak po pádu Saddáma Husajna v Iráku inicioval možné „usmíření“ s USA (Ritter 2008: 2008). Roku 2003 Írán prostřednictvím Švýcarska nabídl USA tzv. Velké ujednání, které bylo založeno na rozhovorech mezi oběma zeměmi. Cílem této nabídky bylo dojít ke společným závěrům ohledně íránského jaderného programu, vyřešení otázky týkající se terorismu, ale také najít přijatelné řešení v oblasti izraelsko-palestinského konfliktu. Tato nabídka však byla ze strany americké administrativy zamítnuta (Rosen 2008). K Íránu se odpověď ze strany USA nikdy nedostala. Důvodem byl fakt, že Spojené státy na základě své strategie usilovaly o změnu režimu v Íránu, což nekorespondovalo s představou, že by s ním měly vyjednávat. Američané si byli vědomi, že íránský jaderný program lze využít k tomu, aby si Írán znepřátelil celý svět (Ritter 2008: 185–186).

3.5 Vláda prezidenta Mahmúda Ahmadínežáda 2005–2013

Íránská společnost byla s politickou situací v zemi velmi nespokojena. To, co reformní hnutí íránským obyvatelům naslibovalo během volební kampaně, nebylo během jejich vlády zcela naplněno a to také díky konzervativcům, kteří jakýkoliv reformní návrh zamítli. Reformní hnutí tak postupně ztrácelo svou popularitu mezi obyvateli, což se projevilo i u voleb do městských rad roku 2003 a do parlamentu v roce 2004. Konzervativci vycítili, že nadešel jejich čas, aby převzali iniciativu a vyřadili tak ze hry reformisty. Konzervativní kampaně byly během výše zmíněných voleb zacíleny na reformy v oblasti ekonomiky, sociální podpory a na tradiční islámskou kulturu a zvyky. Íránské obyvatelstvo bylo přesvědčeno, že jen díky konzervativcům může dojít v zemi ke změnám a tím bylo předurčeno jasné vítězství konzervativních zástupců ve volbách (Takeyh 2009: 227–230).

Roku 2005 se Írán připravoval na další prezidentské volby, které byly už deváté v pořadí. Jednalo se o dvoukolovou volbu, přičemž do

druhého kola postoupili Akbar Rafsandžání a Mahmúd Ahmadínežád. Novým íránským prezidentem byl nakonec zvolen Mahmúd Ahmadínežád, který získal 61,7% hlasů. Pro americkou zahraniční politiku to byla prohra, protože USA íránské obyvatelstvo přesvědčovaly, aby k volbám nechodilo (Cvrkal 2007: 107). Z velké části Ahmadínežádovi k vítězství dopomohla jeho volební kampaň, která byla zacílena na chudé obyvatelstvo a nezaměstnanost v zemi. Velké množství hlasů mu zajistil také fakt, že lidé získali možnost zvolit si někoho, kdo nespadá mezi duchovní vrstvu. Jeho soupeře Rafsandžáního však mnoho lidí považovalo za zkorumpovaného a příliš nakloněného k reformistům, a proto neměli důvod pro něj hlasovat (Axworthy 2007: 210).

Mahmúd Ahmadínežád se nikdy netajil tím, že inklinuje k názorům bývalého nejvyššího vůdce ajatolláha Chomejního, který se postavil do čela islámské revoluce v Íránu. Ahmadínežád byl také členem íránských Revolučních gard. Už jen na základě těchto faktorů bylo zřejmé, že íránská zahraniční politika bude vedena odlišným směrem než za vlády bývalého prezidenta Chátamího. Krátce po svém vítězství na post prezidenta Ahmadínežád konstatoval, že jakékoliv navazování vztahů mezi Íránem a USA není na pořadu dne a při té příležitosti zároveň posvětil budování íránského jaderného programu (Daniszewski 2005: 1).

Po íránských prezidentských volbách podepsal americký prezident George Bush Prezidentské nařízení č. 13382, na jehož základě došlo k zablokování majetku u vybraných společností a osob, které se podílejí na šíření zbraní hromadného ničení. Není náhodou, že se ve většině případů jednalo o íránské subjekty či osoby.³² Jenže to neodradilo nově zvoleného íránského prezidenta od toho, aby v srpnu rozhodl o tom, že Írán bude pokračovat v obohacování uranu v Isfahánu, čímž Írán porušil veškeré dohody, ke kterým se v minulosti zavázal.³³

³² U.S. Department of State (nedatováno). *Exekutive Order 13382*. (<http://www.state.gov/t/isn/c22080.htm>, 13. 4. 2014).

³³ NTI (nedatováno). *Nuclear*. (<http://www.nti.org/country-profiles/iran/nuclear/>, 13. 4. 2014).

Ahmadínežád na sebe neupozorňoval pouze přístupem k jaderné otázce, ale také rétorikou ohledně Izraele. Ke konci října roku 2005 se v hlavním městě Íránu konala konference Svět bez sionismu, na které Ahmadínežád vystoupil. Ve svém projevu se negativně vyjadřoval o Izraeli, jeho existenci, Židech a holokaustu. Kritiky nebyly ušetřeny ani Spojené státy americké (Fathi 2005). Reakce ostatních států na sebe nenechala dlouho čekat. Íránský proslov jednohlasně zkritizovaly země jako VB, Německo, Kanada, Francie. Pro Spojené státy byla Ahmadínežádova řeč jasným důkazem toho, že íránský jaderný program je velkou hrozbou pro svět.³⁴

To, že Ahmadínežádova averze vůči Západu byla opravdu velká, dokládala i jeho rozhodnutí zakázat západní hudbu v médiích, která spadala pod vlastnictví Íránu. Paradoxem však bylo, že íránská společnost si hudbu ze Západu, filmy a styl oblékání oblíbila, a tak nebyl problém tyto produkty na běžném trhu získat. Pod cenzuru byla zahrnuta také některá videa a filmy na DVD, jejichž distribuce byla organizována přes černý trh.³⁵

Počátkem nového roku 2006 Ahmadínežád oznámil, že Íránu zbývá už jen krok k dokončení jaderné technologie, která by měla sloužit výhradně mírovým účelům. Zároveň také dodal, že prioritou není vytvoření atomové bomby. A aby svému projevu přidal na váze, rozhodl se oslovit ostatní země, které by se mohly podílet na jaderném programu s ním. Problémem však bylo, že Ahmadínežád si nepřál, aby jaderný program byl pod mezinárodním dohledem, což mělo za následek prohloubení averze USA vůči Íránu, ale negativní stín na Írán byl vržen i u samotné EU (Cvrkal 2007: 107).

V květnu 2006 se Ahmadínežád rozhodl zaslat dopis americkému prezidentovi Bushovi. Obsah korespondence byl zaměřen především na

³⁴ BBC (2005). *Svět odsoudil výroky íránského prezidenta*. 27. 10. 2005 (http://www.bbc.co.uk/czech/worldnews/story/2005/10/051027_iran_israel_us_0630.shtml, 13. 4. 2014).

³⁵ The Guardian (2005). *Iran declares ban on western music*. 20. 12. 2005 (<http://www.theguardian.com/world/2005/dec/20/iran>, 14. 4. 2014).

USA a Izrael. Ahmadínežád v dopise zkritizoval americkou zahraniční politiku vedenou proti Íránu, západní demokracii, ale také poukázal na fakt, že Amerika není schopna dodržovat hodnoty, které sama propaguje. Řádným příkladem byla válka mezi Irákem a Íránem, kdy se Západ postavil na stranu Iráku, který byl pod nadvládou diktátora Saddáma Husajna. Paradoxem však bylo, že k jeho svržení USA dopomohly až roku 2003, přičemž argumentem pro vniknutí do Iráku byla obava, že Saddám Husajn vlastní jaderné zbraně. Američané si však dopis vyložili po svém a domnívali se, že má pozastavit plánované rozhovory mezi Spojenými státy s EU-3, Ruskem a Čínou o otázce íránského jaderného programu (Hauser 2006: 1–2).

Vyřešit íránský jaderný program nebylo jednoduché, a tak se jeho problematika dostala až k Radě bezpečnosti OSN. Rada bezpečnosti se rozhodla na Írán uvalit sankce, které se týkaly zákazu obchodování s jadernými materiály, ale také došlo k zablokování majetku u 22 firemních subjektů a fyzických osob. Zároveň RB OSN chtěla, aby Írán přestal pracovat na svém jaderném programu do 60 dnů pod pohrůzkou dalších sankcí. Bush byl rozhodnutím RB OSN nadšen, i když chtěl daleko přísnější sankce, ale i tak byl Írán uvrhnut do izolace (Lynch 2006). Íránský prezident odsoudil všechny země podílející se na rozhodnutí, ale také prohlásil, že na Írán to nebude mít žádný vliv, protože bude pokračovat v budování programu, a to v zařízení v Natanzu. Íránský ministr zahraničních věcí pro změnu prohlásil, že RB přestává být důvěryhodná a její rozhodnutí je nespravedlivé, zejména kvůli Izraeli, který jaderné zbraně vlastní, ale nejsou proti němu vedeny žádné zásahy jako proti Íránu.³⁶

Vztahy mezi USA a Íránem se přiosměly také díky zadržení čtyř osob, které měly jak americké, tak íránské státní občanství. Tito lidé byli obviněni ze snahy svrhnout íránskou vládu (Holmes-Phillips 2007). Írán

³⁶ Albawaba News (2006). *Ahmadinejad: Backers of UN resolution "soon to regret"*. 24. 10. 2006 ([http://www.albawaba.com/news/ahmadinejad-backers-un-resolution-\"soon-regret\"](http://www.albawaba.com/news/ahmadinejad-backers-un-resolution-\)), 17. 4. 2014).

měl oprávnění se domnívat, že tomu tak bylo, protože z Ameriky do Íránu proudilo značné množství amerických dolarů, které měly dopomoci k zajištění demokracie v zemi (Postel 2007). Od té doby, co Ahmadínežád nastoupil do funkce prezidenta, byly v Íránu jakékoliv projevy proti režimu tvrdě potrestány. Írán si od zadržení rukojmích sliboval, že dojde k propuštění členů íránských Revolučních gard, kteří byli zajati americkými vojáky v Iráku (Holmes-Phillips 2007).

K uvolnění vztahů mezi Íránem a USA došlo na jaře, kdy se velvyslanci obou zemí setkali v Bagdádu. Předmětem jejich jednání byla bezpečnostní situace a vybudování plně demokratického státu v Iráku. USA apelovaly na Írán, aby přestal zásobovat zbraněmi povstalce v Iráku, kteří stojí za útoky na americké vojáky, koaliční síly, ale také na irácké bezpečnostní složky. Írán zapojení do těchto akcí nevyvrátil ani nepotvrdil. USA se při té příležitosti vyslovily pro to, aby Írán změnil své vedení zahraniční politiky. Írán však zastával tvrzení, že za nestabilitu v celém regionu může právě zahraniční politika USA (Anderson 2007: 1–2).

Bojovný tón Íránu vůči USA nepolevoval, a to ani ve chvíli, kdy íránský prezident navštívil Spojené státy v rámci řečnění na Kolumbijské univerzitě a Valném shromáždění OSN. Během projevu na univerzitě se ostře pustil do mocností, které se snaží dosáhnout pokroku ve vědě, ale druhým ho zakazují. Tyto mocnosti jsou údajně přesvědčené o svém právu na pokrok natolik, že se snaží o zisk monopolu v této oblasti. Neopomněl zmínit téma holokaustu, Izraele a terorismu, který údajně USA vědomě podporují. Ahmadínežád poukázal na fakt, že Američané ostatním národům vnucují své hodnoty a kulturu a tím se snaží „podkopat“ jejich vlastní národní identitu.³⁷ V rámci Valného shromáždění OSN označil RB OSN za organizaci, která se nechává příliš zmanipulovat svými členy, přičemž nefunguje tak, jak má. Zmínil také postavení Íránu,

³⁷ The Washington Post (2007). *President Ahmadinejad Delivers Remarks at Columbia University*. 24. 9. 2007 (<http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2007/09/24/AR2007092401042.html>, 18. 4. 2014).

který se stal předmětem spiknutí arogantních mocností, které si nepřejí, aby pokračoval ve vývoji jaderného programu.³⁸ Zanedlouho poté USA přijaly další sankce proti Íránu. Íránské Revoluční gardy, stejně tak 4 íránské státní banky byly označeny za sponzory terorismu, což Írán odmítl (Cooper 2007).

Ke konci roku americké tajné služby přišly se zprávou, že Írán nepokračoval ve výrobě jaderných zbraní od roku 2003, což potěšilo íránské elity, které doufaly v to, že se ve světě očistí jméno Íránu. Administrativa Spojených států amerických nakonec dospěla k závěru, že je potřeba program vyřešit diplomatickou cestou (Petřík 2007). Jenže ani to neodradilo RB OSN, která za rok 2007–2008 vydala další dvě rezoluce, které rozšířily první kolo sankcí vůči Íránu (Kattan 2013). A obdobně se zachovala také EU, která nepovolovala distribuci zboží a technologií sloužících k obohacování uranu, zrovna tak firmy se nesměly podílet na činnostech souvisejících s íránským jaderným programem.³⁹

Po nástupu nového amerického prezidenta Baracka Obamy došlo k uvolnění napětí mezi Íránem a Spojenými státy. USA přistoupily na to, že se stanou pravidelnou součástí jednání EU-3, Číny a Ruska o otázce íránského jaderného programu, což íránský prezident Ahmadínežád ocenil, ale zároveň připustil, že s USA bude jednat pouze za předpokladu, že došlo ke změně americké zahraniční politiky vůči Íránu. Spojené státy se zavázaly k tomu, že během nadcházejících jednání se budou snažit apelovat na Írán, aby pozastavil svůj jaderný program (Landler-Fathi 2009).

Pozornost od íránského jaderného programu byla odvedena k dalším íránským prezidentským volbám, které se zapsaly do historie jako „zfalšované“. Většinu hlasů opět získal Mahmúd Ahmadínežád. Podle předběžných průzkumů veřejného mínění měl však volby vyhrát

³⁸ CFR (2007). *President Ahmadinejad's Address to the UN General Assembly, 2007*. 25. 9. 2007 (<http://www.cfr.org/iran/president-ahmadinejads-address-un-general-assembly-2007/p14305>, 18. 4. 2014), p. 5–8.

³⁹ FDD (nedatováno). *European Union Sanctions*. (<http://www.defenddemocracy.org/european-unions-sanctions>, 19. 4. 2014).

jeho protikandidát Músaví. Ahmadínežádovo vítězství vyvolalo v zemi řadu protestů a nepokojů, přičemž většina lidí včetně Músavího se domnívala, že volby byly zmanipulovány. Na nejvyššího vůdce Chamene'ího se snažily vyvíjet tlak jak náboženské, tak politické elity, aby vítězství Ahmadínežáda neuznával za platné. Chamene'í je však nevyslyšel a Ahmadínežádovi pogrataloval k dalšímu vítězství (Worth-Fathi 2009).

V průběhu září se konal summit, na kterém se sešli zástupci VB, Francie a USA, tématem byl íránský jaderný program. Na veřejnost se dostaly informace, které dokládaly, že Írán měl skrytý závod na obohacování uranu u města Qom. Spojené státy se domnívaly, že Írán tento závod zatajil záměrně. Jenže íránský prezident se hájil tím, že veškeré informace o tomto komplexu byly nahlášeny před samotným summitem k MAAE a, že se Írán nesnažil nic zatajovat (Sanger-Broad 2009). Na tuto problematiku navázalo jednání v Ženevě, kterého se zúčastnilo 5 stálých členů RB OSN, Německo a v neposlední řadě i Írán. Z pohledu íránsko-amerických vztahů se jednalo o poměrně důležitou schůzku, protože na takovéto úrovni spolu obě země nejednaly od roku 1980. Írán potvrdil, že se budování jaderného programu nevzdá, protože na něj má právo. Zároveň Írán povolil návštěvu komise MAAE v závodě u Qomu. Zúčastněné státy navrhly Íránu, že by mohl přistoupit na obohacování uranu ve Francii a Rusku, s čímž Írán souhlasil.⁴⁰ Další jednání mezi zúčastněnými zeměmi proběhlo ve Vídni, ale skončilo fiaskem. Státy se totiž domnívaly, že když bude Írán zasílat uran k obohacování do jiných zemí, zpřetrhají tak jeho plán na výrobu jaderných zbraní. Írán se však rozhodl na dohodu ohledně obohacování nepřistoupit.⁴¹

⁴⁰ IHNED (2009). *USA se mohou radovat. Írán začal jednat o jaderné problematice*. 1. 10. 2009 (<http://zpravy.ihned.cz/c1-38496170-usa-se-mohou-radovat-iran-zacal-jednat-o-jaderne-problematice>, 19. 4. 2014).

⁴¹ IDNES (2009). *Uran si vzít nedáme a s Francií nejednáme, hatí Írán jednání*. 19. 9. 2009 (http://zpravy.idnes.cz/uran-si-vzit-nedame-a-s-francii-nejedname-hati-iran-jednani-p3c/zahranicni.aspx?c=A091019_165124_zahranicni_btw, 19. 4. 2014).

Ahmadínežád roku 2010 rozhodl, že Írán bude pokračovat v obohacování uranu na 20%. Při té příležitosti také uvedl, že Írán byl schopen přistoupit na dohodu, kterou země projednávaly ve Vídni, ale pouze dojde-li k menším změnám.⁴² Na Írán bylo uvaleno pokračující kolo sankcí. RB OSN vydala další rezoluci v souvislosti s nedodržením podmínek ohledně íránského jaderného programu. Přičemž došlo k rozšíření zbrojního embarga a k zákazu dovozu produktů, které mají co do činění s výrobou íránského jaderného programu. Postihnuta byla také finanční oblast a společnosti, které mají pevné vazby na íránské Revoluční gardy. Obdobně zareagovaly i USA, které zavedly Komplexní sankce vůči Íránu. Do těchto sankcí byla zahrnuta oblast energetiky a bankovníctví. Obama si byl vědom, že tyto sankce mohou narušit stabilitu íránského režimu. K uvaleným sankcím se vyjádřil i nejvyšší vůdce Chamene'í, který prohlásil, že americké sankce nemohou oslabit vývoj íránského jaderného programu. Ahmadínežád zareagoval na sankce ze strany OSN relativně klidně, protože Íránu sankce údajně prospějí.⁴³ O několik dní později se k oběma aktérům připojila také EU se svými sankcemi. Sankcemi byl zatížen sektor ropy, zemního plynu, pojišťovnictví a transakcí proudících z Evropy do Íránu. Ahmadínežád EU pohrozil, že daleko hůř se na tom mohou ocitnout evropské státy, zejména kvůli obchodním stykům, které mohou být ze strany Íránu přerušeny (Houska-Tureček 2010).

Írán se však nepotýkal pouze s uvalenými sankcemi, ale také s počítačovým virem Stuxnet, který způsobil značné problémy v jaderných komplexech v Natanzu. Tento vir dokázal poničit zařízení v závodech, aniž by si toho íránští pracovníci všimli. Druhou zvláštností byla úmrtí několika íránských jaderných vědců. Írán se domníval, že za oběma případy stály USA společně s Izraelem (Sobota 2011).

⁴² ČT24 (2010). *Ahmadínežád vydal pokyn k výrobě jaderného paliva*. 7. 2. 2010 (<http://www.ceskatelevize.cz/ct24/svet/80284-ahmadinezad-vydal-pokyn-k-vyrobe-jaderneho-paliva/>, 19. 4. 2014).

⁴³ AEI (2011). *Sanctions on Iran: Reactions and Impact*. 1. 11. 2011 (<http://www.irantracker.org/uspolicy/sanctions-iran-reactions-and-impact>, 19. 4. 2014).

V průběhu roku 2010 íránský prezident Ahmadínežád navštívil Valné shromáždění OSN. V rámci svého projevu prohlásil, že Spojené státy americké jsou zodpovědné, za útoky z 11. září 2001, respektive jejich americká vláda, která se na útocích podílela. Cílem těchto útoků bylo dle Ahmadínežáda oživit americkou ekonomiku. Dále zkritizoval RB OSN, která není schopna rozlišit mezi státem, který se snaží o získání jaderné energie a státem, který buduje jaderný arzenál. Ahmadínežádovi se nelíbilo ani postavení členů RB, kteří se údajně domnívali, že jsou hlavním aktéry v nukleární oblasti. Projev íránského prezidenta vyvolal odpor mezi účastníky Valného shromáždění, přičemž někteří během jeho řečnění sál opustili.⁴⁴

Všechny zainteresované státy se rozhodly najít společné řešení íránského jaderného programu při dalších rozhovorech, které se konaly v Istanbulu. Jenže Írán odmítl toto téma řešit a také nechtěl jednat s USA. Íránský prezident prohlásil, že Írán se bude dále podílet na spolupráci, ale zároveň přístup ke svému jadernému programu Írán nezmění. Jednání tak skončila bez výsledku.⁴⁵ Spory mezi USA a Íránem nabývaly na síle každým dnem. Írán přes 2 roky věznil dva americké turisty. Tito turisté byli obviněni ze špionáže v Íránu. Důvodem jejich zadržení byl fakt, že se jednalo právě o Američany.⁴⁶ Amerika pro změnu vůči Íránu vyrukovala s tím, že Írán stál za pokusem o atentát na velvyslance Saudské Arábie ve Washingtonu. Írán toto nařčení odsoudil a tvrdil, že Amerika se pouze snažila o to, aby Írán zdiskreditovala u ostatních zemí. Bezprostředně poté následovaly sankce proti íránským aerolinkám, které pomohly atentátníkům přepravit se do USA.⁴⁷ Jenže další ránu Íránu zasadila MAAE, která vydala zprávu, že Írán se podílel na budování jaderné

⁴⁴ Aljazeera (2010). *UN walkout over Ahmadinejad speech*. 24. 9. 2010 (<http://www.aljazeera.com/news/americas/2010/09/2010923184345332707.html>, 19. 4. 2014).

⁴⁵ ČT24 (2011b). *Írán se odmítl setkat se zástupci Spojených států*. 22. 1. 2011 (<http://www.ceskatelevize.cz/ct24/svet/113283-iran-se-odmitl-setkat-se-zastupci-spojonych-statu/>, 19. 4. 2014).

⁴⁶ IHNEDE (2011a). *Propuštění z Íránu: Věznili nás jen kvůli tomu, že jsme Američané*. 26. 9. 2011 (<http://zpravy.ihned.cz/c1-52996450-propusteni-z-iranu-veznili-nas-jen-kvuli-tomu-ze-j sme-americane>, 19. 4. 2014).

⁴⁷ IHNEDE (2011b). *Írán chtěl zabít velvyslance Saudské Arábie v USA. Washington volá po sankcích*. 12. 10. 2011 (<http://zpravy.ihned.cz/c1-53192960-iran-chtel-zabit-velvyslance-saudske-arabie-v-usa-washington-vola-po-sankcich>, 19. 4. 2014).

zbraně (Rabinovich 2012). USA na tuto informaci ihned zareagovaly, americký prezident vydal Prezidentské nařízení č. 13590, které rozšířilo sankce vůči íránským bankám a subjektům poskytujícím služby a zboží petrochemickému a ropnému průmyslu. K postihu Íránu se přidaly VB a Kanada (Kassilke 2011).

K vyřešení otázky íránského jaderného programu nepomohl ani rok 2012, ve kterém se konala řada setkání mezi Íránem, MAAE, ale také se zástupci RB OSN, Německem a zprostředkovatelem jednání EU. Státy se společně sešly v Istanbulu, Bagdádu a v Moskvě.⁴⁸ V průběhu roku došlo k uvalení dalších sankcí ze strany EU a USA. Dopad těchto sankcí měl značný vliv na íránskou ropu, v rámci níž došlo k výraznému poklesu vývozu. Írán byl odříznut od bankovního sektoru, což se projevilo na íránské měně.⁴⁹ Jenže íránský prezident Mahmúd Ahmadínežád nehodlal ustoupit Západu v otázce íránského jaderného programu, přičemž potvrdil, že na něm Írán bude dále pracovat.⁵⁰ Íránské elity sankce vůči Íránu odsoudily, ale nejvyšší vůdce Chamene'í byl přesvědčen, že i přes to všechno je to Írán schopný ustát.⁵¹

Sankce směřované proti Íránu měly daleko větší dopad na íránské obyvatelstvo než na pozastavení íránského jaderného programu. Velká část íránského obyvatelstva přišla o práci, protože většina společností fungujících v Íránu byla závislá na dovozu materiálu ze zahraničí a ti, kteří zaměstnání měli, nedostávali své mzdy. Došlo také k navýšení cen v oblasti elektřiny a zemního plynu. Značné množství vzdělaného obyvatelstva raději odešlo z Íránu do jiné země (George-Hosseinian 2012). Inflace dosahovala bezmála k 23%, lidé si museli připlatit i za

⁴⁸ Hlas Ruska (2013). *Jednání o íránském jaderném programu se protahují*. 18. 1. 2013 (http://czech.ruvr.ru/2013_01_18/Jednani-o-iranskem-jadernem-programu-se-protahuji/, 20. 4. 2014).

⁴⁹ CFR (2013). *The Lengthening List of Iran Sanctions*. 14. 9. 2013 (http://www.cfr.org/iran/lengthening-list-iran-sanctions/p20258?cid=rss-iran-the_lengthening_list_of_iran_s-060613, 20. 4. 2013).

⁵⁰ ČT24 (2012a). *Írán se navzdory sankcím nevzdá jaderného programu*. 3. 10. 2012 (<http://www.ceskatelevize.cz/ct24/svet/198148-iran-se-navzdory-sankcim-nevzda-jaderneho-programu/>, 20. 4. 2014).

⁵¹ ČT24 (2012b). *Írán: Sankce jsou nelidské*. 16. 10. 2012 (<http://www.ceskatelevize.cz/ct24/svet/199851-iran-sankce-jsou-nelidske/>, 20. 4. 2014).

potravin, jejichž cena vzrostla o 48%. Íránským občanům se nelíbila ani finanční podpora Sýrie ze strany Íránu, zejména v takto složitém období. Zhoršující se životní podmínky nenechaly íránské obyvatelstvo klidným, a proto se většina z nich rozhodla demonstrovat proti ekonomické situaci v zemi, přičemž veškerou vinu Íránci svalovali na íránského prezidenta Ahmadínežáda.⁵²

S příchodem nového roku 2013 americký prezident Barack Obama rozhodl, že Spojené státy americké zpřísní své sankce vůči Íránu, a to zejména v oblastech energetiky, dopravy, financí.⁵³ Ájatolláh Chamene'í se snažil světu a zejména Západu dokázat, že Írán nestojí o produkci jaderných zbraní, a proto se rozhodl vydat fatvu, která zakázala výrobu jaderných zbraní v zemi. Chamene'í si tímto krokem sliboval, že dojde vyřešení íránského jaderného programu.⁵⁴ Jenže ani vydaná fatva nepřesvědčila USA od zavedení nových sankcí, které byly zaměřeny na osoby a společnosti, které se podílejí na prosazování cenzury v Íránu a na finanční instituce. Zároveň USA potvrdily, že dokud Írán bude pokračovat ve vývoji jaderného programu, bude neustálým terčem sankcí z jejich strany.⁵⁵

Členové RB OSN a Německo se společně s Íránem sešli v dalším kole rozhovorů ohledně íránského jaderného programu v Kazachstánu. Zástupci tzv. „šestky“ požadovali po Íránu zastavení jaderného komplexu ve Frodo, pokles obohacování uranu, ale také aby Írán přistoupil na kontroly z MAAE ve svých závodech. Přičemž se státy zavázaly, že na oplátku by došlo k pozastavení sankcí vůči Íránu (Erlanger 2013). Jenže

⁵² IDNES (2012). *Íránské hospodářství je v rozkladu, v Teheránu propukly protesty*. 3. 10. 2012 (http://zpravy.idnes.cz/protesty-v-iranu-kvuli-inflaci-a-ekonomickym-sankcim-p0o/zahranicni.aspx?c=A121003_182943_zahranicni_aha, 20. 4. 2014).

⁵³ The Iran Primer (2013a). *New Penalties on Iran in Defense Bill*. 7. 1. 2013 (<http://iranprimer.usip.org/blog?page=96>, 20. 4. 2014).

⁵⁴ ČT24 (2013). *Fatva ajatolláha Chamene'ího zakazuje vývoj jaderných zbraní*. 15. 1. 2013 (<http://www.ceskatelevize.cz/ct24/svet/211048-fatva-ajatollaha-chameneiho-zakazuje-vyvoj-jadernych-zbrani/>, 20. 4. 2014).

⁵⁵ The Iran Primer (2013b). *Treasury Sanctions Oil Revenues and Targets Human Rights Abusers*. 6. 2. 2013 (<http://iranprimer.usip.org/blog/2013/feb/06/treasury-sanctions-oil-revenues-and-targets-human-rights-abusers&usg=ALkJrhh9x88XQWJ-KT54kCBLm35hNqwdgg>, 20. 4. 2014).

vyjednávání mezi zainteresovanými státy skončila bez výsledku. Zástupci Íránu se snažili o prosazení vlastního plánu, který byl šesticí států zamítnut, protože nepřinášel žádná konkrétní řešení. Při té příležitosti se Írán vyjádřil negativně na adresu USA, které obvinil z toho, že svůj jaderný arzenál jakkoliv neřeší, zatímco Írán by měl vývoj jaderného programu zastavit, což dokazuje, že Spojené státy jsou pokrytecké (Herszenhorn 2013: 1–2).

V souvislosti s íránským jaderným programem přišli izraelští představitelé s návrhem vojenského útoku na Írán, protože se domnívali, že díky diplomatickým jednáním získával Írán více času na sestrojení jaderné bomby, a proto bylo daleko efektivnější na Írán zaútočit. Izrael především očekával, že se na jeho stranu postaví i Spojené státy americké, které s ním mají velmi pevné vazby. USA to však odmítly s tím, že problém by měl být vyřešen diplomatickou cestou, nikoliv útokem (Kershner 2013).

Téma íránského jaderného programu bylo přesunuto do pozadí poté, co se Írán připravoval na další prezidentské volby, které se konaly v průběhu června 2013. Na post íránského prezidenta byl zvolen umírněný politik Hassan Rúhání, který íránskému lidu slíbil, že směřování íránské zahraniční politiky bude zaměřeno na budování důvěry mezi jednotlivými státy, ale také se bude snažit o zlepšení vztahů mezi Íránem a Západem a ostatními státy na Blízkém východě, zejména se Saudskou Arábií. Rúhání se zavázal k tomu, že Írán bude poskytovat více informací v otázce íránského jaderného programu a zlepší tak jeho transparentnost. Zároveň se v průběhu své vlády bude snažit o to, aby se Írán nestal předmětem dalších sankcí ze strany USA, EU či RB OSN (Dehghan 2013).

4 ZÁVĚR

Na závěr této práce bych chtěla zdůraznit, že kořeny anti-amerikanismu v Íránu sahají až do 50. let 20. století. Právě v tomto období je nutné hledat příčiny, které stojí za vývojem anti-amerikanismu v zemi. Spojené státy americké se o Írán začaly zajímat v průběhu 2. pol. 20. století. USA si Írán nevybraly náhodou, k rozhodujícím faktorům patřilo strategické umístění Íránu a zejména jeho značná naleziště ropy. Dalším důvodem byl fakt, že Američané nechtěli připustit, aby se Írán dostal do sféry vlivu konkurenčního Sovětského svazu.

Zpočátku se zdálo, že USA budou pro Írán důležitým partnerem při vyjednávání ohledně znárodnění ropy v Íránu, jenže tomu bylo naopak. Spojené státy se roku 1953 spojily s Velkou Británií a íránským šáhem Muhammadem Rezou Pahlavím a dopomohly ke svržení demokraticky zvoleného premiéra Mosaddeqa, který inicioval znárodnění ropy v zemi. Tento akt vyvolal mezi Íránci řadu pochybností o USA. Ukázalo se, že Spojené státy americké byly schopny udělat téměř vše pro uspokojení vlastních zisků a zájmů, i za cenu pošlapání hodnot a ideálů, které propagují. V této chvíli se potvrdilo tvrzení zastánců liberálního anti-amerikanismu, že v důsledku pokrytectví ze strany USA dochází k nárůstu odporu vůči nim samotným.

Írán pod vládou Muhammada Rezy Pahlavího vykazoval značné nedemokratické rysy. Nápomocné tomu byly také Spojené státy, které iniciovaly tajnou policii SAVAK. Zvláštností však bylo, že americká administrativa existenci SAVAK podporovala, ale dokonce vychvalovala šáha ve světě, což ukazuje na další pokrytecké jednání Spojených států. Íránská společnost byla znechucena nejen nedemokratickými praktikami a ekonomickou situací v zemi, ale také americkým vlivem. Jedinou osobou, která se nebála hovořit veřejně proti Západu a o praktikách šáhova režimu, byl Rúholláh Chomejní, jenž byl za své projevy několikrát potrestán.

Ke vzrůstajícímu napětí mezi Američany a Íránci došlo v průběhu 70. let, kdy do Íránu přicházelo mnoho Američanů za prací. Americké obyvatelstvo se v zemi snažilo prosadit svůj styl života, což nekorespondovalo s představou íránského obyvatelstva, které začalo Američany podrobovat značné kritice. Íránci se na základě přílivu Američanů do země začali obávat o svou národní identitu a suverenitu. Právě tyto aspekty přispěly k nárůstu anti-amerikanismu v Íránu. Dle zastánců suverénního-nacionalistického anti-amerikanismu, hrají národní identita a suverenita důležitou roli. Obecně by se dalo říci, že íránská společnost nebyla ochotna se smířit s velkou rozpínavostí americké vlády, její zahraniční politiky, ale také se samotným americkým obyvatelstvem, jeho kulturou a hodnotami na svém území. Proto Íránci hledali někoho, kdo jim pomůže postavit se proti Američanům, ale i samotnému šáhovi, přičemž nejlépe se jevila postava Chomejního. Íránská společnost pod vedením Chomejního započala islámskou revoluci v Íránu. V tomto ohledu se projevil radikální anti-amerikanismus, který poukazuje na fakt, že pokud se Američané snaží o prosazení svých hodnot a kultury v odlišné společnosti, musí počítat s tím, že vůči nim bude narůstat odpor. V neposlední řadě se obyvatelé budou snažit o převrat v zemi, což Íránci dokázali.

Po pádu šáhova režimu, byla roku 1979 vyhlášena Íránská islámská republika teokratického charakteru. Nejvyšší duchovní autoritou se stal ájatolláh Chomejní. Od té doby se stal Írán zemí, která byla vyhraněna proti Západu a čemukoliv, co jen Západ připomínalo. Hlavním aktérem protizápadní rétoriky byl sám ájatolláh Chomejní, který dokázal většinu íránské společnosti strhnout na svou stranu. Íránci si však byli vědomi, co jsou Spojené státy zač. Íránem se tak v období Chomejního vlády nesla hesla, která nabádala k odstranění Ameriky a kritizovala americké hodnoty. Dlouho kumulované napětí mezi Íránem a USA nakonec vyvrcholilo obsazením amerického velvyslanectví v Teheránu. Tato událost stála za ukončením diplomatických vztahů mezi oběma zeměmi.

To, že panovalo velké nepřátelství mezi Íránem a USA dokládala irácko-iránská válka, která probíhala v letech 1980–1988. Zpočátku, se Spojené státy rozhodly podpořit Irák v čele s diktátorem Saddámem Husajnem. Tímto krokem opět USA potvrdily, že jim nečiní problém postavit se za někoho, kdo odporuje jejich ideálům. Později se americká administrativa rozhodla podpořit i Írán, ale na jejich vztazích se nic nezměnilo. Íránci si díky nepřiliš vhodné americké vládní strategii Írán-Contras potvrdili, že Spojeným státům nelze důvěřovat, což bylo zásadní překážkou pro opětovné navázání vztahů. Později také vyšlo najevo, že Spojené státy se do války nezapojily jen proto, aby se mohly postavit Chomejnímu a Íránu, ale i z čistě ekonomického kalkulu, který se odvíjel od obchodu s ropou. Válka mezi Irákem a Íránem nebyla jedinou událostí, která vrhla negativní stín na USA ze strany iránského obyvatelstva. Odehrály se další události, které vedly k posílení anti-amerických nálad v zemi jak mezi samotnými obyvateli, tak politickou a náboženskou elitou.

Po smrti ájatolláha Chomejního roku 1989 došlo k přeměně iránské zahraniční politiky. Stále však v Íránu existovaly skupiny lidí, které pojila „nevraživost“ vůči USA. Do těchto skupin patřili obyčejní lidé, ale také konzervativní politici. S příchodem nového prezidenta Alího Rafsandžáního se Írán začal orientovat na prosazování národních zájmů a navazování vztahů s ostatními zeměmi. Mezi Íránem a Spojenými státy, v čele s prezidentem Georgem Bushem, došlo k pozoruhodným gestům, která dokazovala, že obě země jsou schopné vzájemně komunikovat. Poté roku 1993 nastoupil do funkce amerického prezidenta Bill Clinton, který Írán označil za tzv. rouge state a ještě na Írán nechal uvalit sankce, což vedlo k prohloubení antipatie u iránské společnosti vůči americké zahraniční politice a americkým vládním strategiím, které USA uplatňovaly proti Íránu.

V 2. pol. 90. let dala iránská společnost jasně najevo, že se s rétorikou konzervativců vedenou proti Západu neztotožňuje. Od té doby se v zemi začalo prosazovat reformní hnutí, do kterého patřil i

následující íránský prezident Muhammad Chátamí. Chátamí vedením své politiky prokázal, že primárním cílem je zlepšení vztahů mezi Íránem a USA, na což zareagovala i americká administrativa, která se za své činy Íránu omluvila. To, že Írán už nevnímal Spojené státy americké, jako své nepřátele ukázaly také teroristické útoky z 11. září 2001. Tyto útoky odsoudila jak íránská společnost, tak politické a náboženské elity v zemi. Írán se bezprostředně po této události postavil na stranu USA v boji proti teroristickým skupinám. Ani relativně stabilní vztahy mezi oběma zeměmi nevydržely příliš dlouho. Americký prezident George W. Bush společně s americkou administrativou zařadil Írán do tzv. osy zla, což popudilo íránské politické elity natolik, že vyzvaly íránské obyvatelstvo k demonstracím. Od roku 2002 se stal dalším problémem také íránský jaderný program, v rámci kterého Američané zastávali názor, že Írán usiluje především o výrobu jaderných zbraní. Íránské elity však toto tvrzení vyvracely a hlásaly, že program je zaměřen čistě na mírové účely.

Roku 2005 nastoupil do funkce íránského prezidenta Mahmúd Ahmadínežád. Na základě jeho zvolení bylo zřejmé, že antipatie vůči Spojeným státům a jejich spojenci Izraeli bude narůstat. Ahmadínežád měl totiž velmi blízko k rétorice tehdejšího náboženského vůdce ájatolláha Chomejního. Během své vlády dal Ahmadínežád jasně najevo, co si o USA a Izraeli myslí. Dokonce napsal americkému prezidentovi Bushovi dopis, ve kterém odsoudil americkou zahraniční politiku, americké hodnoty a západní demokracii. Ahmadínežád se v tomto dopise snažil upozornit Spojené státy americké na to, že během války mezi Irákem a Íránem podpořily někoho, kdo zcela neodpovídal americkým hodnotám, a to Saddáma Husajna, přičemž až roku 2003 se ho USA rozhodly svrhnout pod záminkou vlastnictví jaderných zbraní.

Hlavním předmětem sváru se mezi Íránem a USA stal íránský jaderný program. Ahmadínežád íránský jaderný program podporoval a nechtěl ustoupit USA, RB OSN a EU, které po Íránu požadovaly, aby se svého jaderného programu vzdal. Zrovna tak se na Ahmadínežádovu

stranu přidal nejvyšší vůdce Chámene'í. Výše uvedeným aktérům nezbylo nic jiného než uvalit sankce na Írán, které měly vést k naplnění jejich cíle, nicméně ani uvalení sankcí problém nevyřešilo. Sankce měly daleko větší vliv na íránské obyvatelstvo než na samotný jaderný program. Ekonomická situace v Íránu se značně zhoršila, vinu íránská společnost přisuzovala prezidentovi Ahmadínežádovi a jeho neuváženým politickým krokům.

Za vlády amerického prezidenta Baracka Obamy se USA rozhodly, že otázka jaderného programu musí být vyřešena diplomatickou cestou, a tak od roku 2009 započala jednání mezi USA, RB OSN, Německem a Íránem o íránském jaderném programu. Tato jednání až do konce Ahmadínežádovy vlády nepřinesla očekávaný výsledek, který by se zamlouval všem zainteresovaným stranám. Otázkou však zůstává, zda současný umírněný íránský prezident Hassan Rúhání dokáže během své vlády zažehnat přetrvávající krizi a napětí mezi USA a Íránem.

5 SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A PRAMENŮ

Literatura

Alam, S. (nedatováno). The Changing Paradigm of Iranian Foreign Policy Under Khatami. *IDSIA*. (<http://www.idsa-india.org/an-dec-00-4.html>, 8. 4. 2014).

Anderson, J. (2007). US, Iran Open Dialogue On Iraq. *The Washington Post*. 29. 5. 2007 (<http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2007/05/28/AR2007052800080.html>, 18. 4. 2014).

Axworthy, M. (2007). *Dějiny Íránu: Říše ducha – od Zarathuštry po současnost* (Praha: Lidové noviny).

Bakhash, S. (2009). The U. S. and Iran in Historical Perspective. *Foreign Policy Research Institute*. 2009 (<https://www.fpri.org/articles/2009/09/us-and-iran-historical-perspective>, 7. 3. 2014).

Byrne, M. (2013). CIA Admits It Was Behind Iran's Coup. *Foreign Policy*. 18. 8. 2013 (http://www.foreignpolicy.com/articles/2013/08/18/cia_admits_it_was_behind_irans_coup, 20. 3. 2014).

Chiozza, G. (2010). *Anti-Americanism and the American World Order* (Maryland: JHU Press).

Cook, C. (2007). *Anti-Americanism, World Politics, and German-U.S. Relations* [diplomová práce] (Virginia: Polytechnic Institute).

Cook, H. A. – Roshandel, J. (2009). *The United States and Iran: Policy Challenges and Opportunities* (New York: Palgrave Macmillan).

Cooper, H. (2007). US Plays Its 'Unilateral' Card on Iran Sanctions. *The New York Times*. 26. 10. 2007
(<http://www.nytimes.com/2007/10/26/washington/26assess.html>, 18. 4. 2014).

Cvrkal, Z. (2007). *Stručná historie států: Írán* (Praha: Libri).

Čejka, M. (2007). *Encyklopedie blízkovýchodního terorismu* (Brno: Barrister & Principal).

Daniszewski, J. (2005). Hard-Liner Wins Decisively in Iran Presidential Election. *Los Angeles Times*. 25. 6. 2005
(<http://articles.latimes.com/2005/jun/25/world/fg-iranelect25>, 13. 4. 2014), p. 1.

Dehghan, K. S. (2013). Iranian president-elect Rouhani promises better relations with west. *The Guardian*. 17. 6. 2013
(<http://www.theguardian.com/world/2013/jun/17/iran-hassan-rouhani-promises-moderation>, 21. 4. 2014).

Ehteshami, A. (2001). Iran's New Order: Domestic Developments and Foreign Policy Outcomes. *Centre for World Dialogue*. 2001
(<http://www.worlddialogue.org/content.php?id=146>, 4. 4. 2014).

Erlanger, S. (2013). As Negotiators Ease Demands on Iran, More Nuclear Talks Are Set. *The New York Times*. 27. 2. 2013
(<http://www.nytimes.com/2013/02/28/world/middleeast/iran-nuclear->

talks.html?ref=world&gwh=9DEA9F75AEF825A1D76C1917BED6E2C7&gwt=regi, 20. 4. 2014).

Fathi, N. (2005). Text of Mahmoud Ahmadinejad's Speech. *The New York Times*. 30. 11. 2005
(http://www.nytimes.com/2005/10/30/weekinreview/30iran.html?page_wanted=all, 13. 4. 2014).

Fayazmanesh, S. (2008). *The United States and Iran: Sanctions, wars and the policy of dual containment* (Abingdon: Routledge).

Feranec, I. (2005). USA vyváží zbraně i tam, kde se to může vymstít. *IHNED*. 10. 6. 2005 (<http://hn.ihned.cz/c1-16297040-usa-vyvazeji-zbrane-i-tam-kde-se-to-muze-vymstit>, 19. 3. 2014).

Friedel, F. - Sidey, H. (2006). About the White House: Presidents: William J. Clinton. *The White House*.
(<http://www.whitehouse.gov/about/presidents/williamjclinton>, 30. 3. 2014).

George, M. – Hosseinian, Z. (2012). Unemployment mounts as Iran's economy falters. *Reuters*. 19. 9. 2012
(<http://www.reuters.com/article/2012/09/19/us-iran-unemployment-idUSBRE88I0TA20120919>, 20. 4. 2014).

Gombár, E. (2001). *Dramatický půlměsíc: Sýrie, Libye a Írán v procesu transformace* (Praha: Karolinum).

Hardy, R. (2005). The Iran-Iraq war: 25 years on. *BBC*. 22. 9. 2005
(<http://news.bbc.co.uk/2/hi/4260420.stm>, 25. 3. 2014).

Harris, S. – Aid, M. M. (2013). Exclusive: CIA Files Prove America Helped Saddam as He Gassed Iran. *Foreign Policy*. 26. 8. 2013 (http://www.foreignpolicy.com/articles/2013/08/25/secret_cia_files_prove_america_helped_saddam_as_he_gassed_iran, 25. 3. 2014).

Herszenhorn, D. M. (2013). Nuclear Talks With Iran End Without Accord or Plans for Another Round. *The New York Times*. 6. 4. 2013 (<http://www.nytimes.com/2013/04/07/world/middleeast/talks-on-irans-nuclear-program-remain-far-apart.html?pagewanted=1&gwh=5A9F1CB711640B4A25EF01BFE4284FA5&ref=middleeast&gwt=regi>, 20. 4. 2014), p. 1–2.

Heywood, A. (2008). *Politologie* (Plzeň: Aleš Čeněk).

Holmes, K. – Phillips, J. (2007). Iran's Growing List of Hostages. *The Heritage Foundation*. 31. 5. 2007 (<http://www.heritage.org/research/reports/2007/05/irans-growing-list-of-hostages>, 18. 4. 2014).

Houghton, P. D. (2004). *US Foreign Policy and the Iran Hostage Crisis* (Cambridge: Cambridge University Press).

Houska, O. – Tureček, B. (2010). Evropská unie přijala nové sankce proti Íránu. *Český rozhlas*. 26. 7. 2010 (http://www.rozhlas.cz/zpravy/evropskaunie/_zprava/763550, 19. 4. 2014).

Howard, R. (2009). *Íránská ropa* (Praha: Deus).

Janeček, M. (2011). *Islámská rozpínavost včera, dnes a zítra* (Praha: Epocha).

Kassilke, D. (2011). United States: Expanded US Sanctions Will Affect Companies Doing Business In Iran. *Mondaq*. 15. 12. 2011 (<http://www.mondaq.com/unitedstates/x/157424/International+Law/Expanded+US+Sanctions+Will+Affect+Companies+Doing+Business+In+Iran>, 19. 4. 2014).

Karsh, E. (2009). *The Iran-Iraq War 1980-1988* (New York: The Rosen Publishing Group).

Kattan, A. (2013). Fact Sheet: Iran Sanctions. *Center for Arms Control and Non-Proliferation*. 2013 (http://armscontrolcenter.org/publications/factsheets/fact_sheet_iran_sanctions/, 28. 3. 2014).

Katzenstein, P. J. – Keohane, R. O. Anti-Americanisms. *Policy Review*. 139/2006, p. 27–31.

Kershner, I. (2013). Officials in Israel Stress Readiness for a Lone Strike on Iran. *The New York Times*. 18. 4. 2013 (<http://www.nytimes.com/2013/04/19/world/middleeast/israeli-officials-stress-readiness-for-lone-strike-on-iran.html?ref=world&gwh=C486F4EE9E268C9485574D1FB234D6B3&gwt=regi>, 20. 4. 2014).

Kinzer, S. (2003). *All the Shah's Men – An American Coup and the Roots of Middle East Terror* (New Jersey: John Wiley & Sons).

Kohut, N. – Stokes, B. (2006). Amerika proti svetu: v čom je iná a prečo ju nemajú radi (Bratislava: Slovart)

Konzelmann G. (2003). *Džihád: veľká svatá válka: kořeny světového*

konfliktu (Liberec: Dialog).

Krejčí, O. (2001). *Mezinárodní politika* (Praha: Ekopress).

Landler, M. – Fathi, N. (2009). US to Join Iran Talks Over Nuclear Program. *The New York Times*. 8. 4. 2009 (<http://www.nytimes.com/2009/04/09/world/middleeast/09iran.html>, 19. 4. 2014).

Lynch, C. (2006). Sanctions On Iran Approved By UN. *The Washington Post*. 24. 12. 2006 (<http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2006/12/23/AR2006122300114.html>, 17. 4. 2014).

Muir, J. (2001). Iran election: People and policies. *BBC*. 1. 6. 2001 (http://news.bbc.co.uk/2/hi/middle_east/1364676.stm, 8. 4. 2014).

Novák, M. (2010). *Ropa a krev: Americko-irácké války 1990–2003* (Praha: Epoque).

O' Connor, B. (2004). A Brief History of Anti-Americanism: From Cultural Criticism to Terrorism. *Australasian Journal of American Studies*. Vol. 23, No. 1, p. 77.

O' Connor, B. – Griffiths, M. (2007). *Anti-Americanism: Causes and sources* (Oxford: Greenwood Publishing Group).

O' Connor, B. – Griffiths, M. (2007). *Anti-Americanism: Comparative perspectives* (Oxford: Greenwood Publishing Group).

O' Connor, B. – Griffiths, M. (2007). *Anti-Americanism: Historical*

perspectives (Oxford: Greenwood Publishing Group).

O' Connor, B. – Griffiths, M. (2007). *Anti-Americanism: In the 21st century* (Oxford: Greenwood Publishing Group).

O' Connor, B. (2006). The anti-American tradition. In: O' Connor, B. – Griffiths, M. a kol. , *The Rise of Anti-Americanism* (Abingdon: Routledge), p. 13–15.

Petřík, J. (2007). Írán už podle USA nevyvíjí jaderné zbraně. *ČT24*. 3. 12. 2007 (<http://www.ceskatelevize.cz/ct24/svet/311-iran-uz-podle-usa-nevyviji-jaderne-zbrane/>, 18. 4. 2014).

Polk, R. W. (2009). *Understanding Iran* (New York: Palgrave Macmillan).

Pollack, K. (2004). *The Persian Puzzle: Deciphering the Twenty-five-Year Conflict Between the United States and Iran* (New York: Random House).

Postel, D. (2007). An ominous arrest in Iran. *The Guardian*. 14. 5. 2007 (<http://www.theguardian.com/commentisfree/2007/may/14/anominou-sarrestiniran>, 18. 4. 2014).

Prokeš, J. – Marek, J. (2010). Před dvaceti lety napadla irácká armáda Kuvajtu. *Český rozhlas* (http://www.rozhlas.cz/zpravy/blizkyvychod/_zprava/765829, 31. 3. 2014).

Rabinovich, I. (2012). The Iranian Nuclear Threat Goes Global.

Project Syndicate. 16. 2. 2012 (<http://www.project-syndicate.org/commentary/the-iranian-nuclear-threat-goes-global>, 19. 4. 2014).

Rakel, E. P. (2007). Iranian Foreign Policy since the Iranian Islamic Revolution: 1979–2006. *Perspectives on Global Development and Technology*. 1/2007, p. 167–171.

Ritter, S. (2008). *Cíl Írán: Pravda o plánech Bílého domu na změnu Íránského režimu*. (Praha: Mladá fronta).

Sabato, L. (1998). The Iran-Contra Affair – 1986–1987. *The Washington Post*. 1998 (<http://www.washingtonpost.com/wpsrv/politics/special/clinton/frenzy/iran.htm>, 27. 3. 2014).

Sanger, D. (2000). US ending a few of the sanctions imposed on Iran. *The New York Times*. 18. 3. 2000 (<http://www.nytimes.com/2000/03/18/world/us-ending-a-few-of-the-sanctions-imposed-on-iran.html>, 8. 4. 2014).

Sanger, D. – Broad, W. (2009). US and Allies Warn Iran Over Nuclear 'Deception'. *The New York Times*. 25. 9. 2009 (<http://www.nytimes.com/2009/09/26/world/middleeast/26nuke.html?pagewanted=all>, 19. 4. 2014).

Shalom, S. (nedatováno). The United States and Iran-Iraq War 1980–1988. *Iran Chamber Society*. (http://www.iranchamber.com/history/articles/united_states_iran_iraq_war1.php, 27. 3. 2014).

Sobota, J. (2011). Perská viróza: Stuxnet odložil bombu, Ahmadínežád je ale na koni. *Euroskop*. 31. 1. – 6. 2. 2011 (<https://www.euroskop.cz/9005/18277/clanek/perska-viroza/>, 19. 4. 2014).

Strašíková, L. (2011). Teroristické útoky z 11. září trvale změnilly podobu světa. *ČT24*. 11. 9. 2011 (<http://www.ceskatelevize.cz/ct24/svet/27993-teroristicke-utoky-z-11-zari-trvale-zmenily-podobu-sveta/>, 19. 3. 2014).

Rosem, S. (2008). Did Iran Offer a 'Grand Bargain' in 2003? *American Thinker*. 16. 11. 2008 (http://www.americanthinker.com/2008/11/did_iran_offer_a_grand_bargain.html, 9. 4. 2014).

Takeyh, R. (2009). *Guardians of the Revolution - Iran and the World in the Age of the Ayatollahs* (New York: Oxford University Press).

Taterová, E. (2010). Kořeny a vývoj antiamerikanismu v Íránu a Saúdské Arábii během studené války. *Obrana a strategie*. 2/2010, s. 71–88.

Tomková, A. (2011). Írán. In: Ježová, M. – Burgrová, H. eds., *Současný Blízký východ: Politický, ekonomický a společenský vývoj od druhé světové války do současnosti* (Brno: Barrister & Principal), s. 163.

Vassiliou, S. M. (2009). *Historical Dictionary of the Petroleum Industry* (Maryland: Scarecrow Press).

Wise, K. (2011). *Islamic Revolution of 1979: The Downfall of*

American-Iranian Relations. *Legacy*. 1/2011, p. 2–5.

Worth, R. – Fathi, N. (2009). Protests Flare in Tehran as Opposition Disputes Vote. *The New York Times*. 13. 6. 2009
(<http://www.nytimes.com/2009/06/14/world/middleeast/14iran.html?pagewanted=all>, 19. 4. 2014).

Prameny

AEI (2011). *Sanctions on Iran: Reactions and Impact*. 1. 11. 2011
(<http://www.irantracker.org/uspolicy/sanctions-iran-reactions-and-impact>, 19. 4. 2014).

Albawaba News (2006). *Ahmadinejad: Backers of UN resolution "soon to regret"*. 24. 10. 2006
([http://www.albawaba.com/news/ahmadinejad-backers-un-resolution-\"soon-regret\"](http://www.albawaba.com/news/ahmadinejad-backers-un-resolution-\), 17. 4. 2014).

Aljazeera (2010). *UN walkout over Ahmadinejad speech*. 24. 9. 2010
(<http://www.aljazeera.com/news/americas/2010/09/2010923184345332707.html>, 19. 4. 2014).

BBC (2001). *Analysis: The new bogeymen*. 12. 12. 2001
(<http://news.bbc.co.uk/2/hi/1376425.stm>, 30. 3. 2014).

BBC (2002). *Khatami urges mass anti-US protests*. 10. 2. 2002
(http://news.bbc.co.uk/2/hi/middle_east/1812199.stm, 9. 4. 2014).

BBC (2005). *Svět odsoudil výroky íránského prezidenta*. 27. 10. 2005
(http://www.bbc.co.uk/czech/worldnews/story/2005/10/051027_iran_israel_us_0630.shtml, 13. 4. 2014).

CFR (2007). *President Ahmadinejad's Address to the UN General Assembly*, 2007. 25. 9. 2007 (<http://www.cfr.org/iran/president-ahmadinejads-address-un-general-assembly-2007/p14305>, 18. 4. 2014), p. 5–8.

CFR (2013). *The Lengthening List of Iran Sanctions*. 14. 9. 2013 (http://www.cfr.org/iran/lengthening-list-iran-sanctions/p20258?cid=rss-iran-the_lengthening_list_of_iran_s-060613, 20. 4. 2013).

CNN (1998). *Khatami suggests warmer relations with US*. 7. 1. 1998 (<http://edition.cnn.com/WORLD/9801/07/iran/>, 8. 4. 2014).

ČT24 (2010). *Ahmadínežád vydal pokyn k výrobě jaderného paliva*. 7. 2. 2010 (<http://www.ceskatelevize.cz/ct24/svet/80284-ahmadinezad-vydal-pokyn-k-vyrobe-jaderneho-paliva/>, 19. 4. 2014).

ČT24 (2011). *Carter slavil v Íránu - po 444 dnech Teherán propouští poslední rukojmí*. 20. 1. 2011 (<http://www.ceskatelevize.cz/ct24/svet/3362-carter-slavil-v-iranu-po-444-dnech-teheran-propousti-posledni-rukojmi/>, 25. 3. 2014).

ČT24 (2013). *Fatva ajatolláha Chameneího zakazuje vývoj jaderných zbraní*. 15. 1. 2013 (<http://www.ceskatelevize.cz/ct24/svet/211048-fatva-ajatollaha-chameneiho-zakazuje-vyvoj-jadernych-zbrani/>, 20. 4. 2014).

ČT24 (2012b). *Írán: Sankce jsou nelidské*. 16. 10. 2012 (<http://www.ceskatelevize.cz/ct24/svet/199851-iran-sankce-jsou->

nelidske/, 20. 4. 2014).

ČT24 (2012a). *Írán se navzdory sankcím nevzdá jaderného programu.* 3. 10. 2012

(<http://www.ceskatelevize.cz/ct24/svet/198148-iran-se-navzdory-sankcim-nevzda-jaderneho-programu/>, 20. 4. 2014).

ČT24 (2011b). *Írán se odmítl setkat se zástupci Spojených států.* 22. 1. 2011 (<http://www.ceskatelevize.cz/ct24/svet/113283-iran-se-odmitl-setkat-se-zastupci-spojenych-statu/>, 19. 4. 2014).

ČT24 (2009). *Režim ajatolláha Chomejního zadržoval americká rukojmí 444 dní.* 4. 11. 2009

(<http://www.ceskatelevize.cz/ct24/svet/34614-rezim-ajatollaha-chomejniho-zadrzoval-americka-rukojmi-444-dni/>, 25. 3. 2014).

ČT24 (2001). *11. září 2001 - 1 den, čtyři letadla, 19 únosců a skoro tři tisíce obětí.* 11. 9. 2001

(<http://www.ceskatelevize.cz/ct24/svet/135747-11-zari-2001-1-den-ctyri-letadla-19-unoscu-a-skoro-tri-tisice-obeti/>, 8. 4. 2014).

Euroskop (nedatováno). *EU od A do Z*

(<https://www.euroskop.cz/291/sekce/t-u/>, 15. 3. 2014).

FDD (nedatováno). *European Union Sanctions.*

(<http://www.defenddemocracy.org/european-unions-sanctions>, 19. 4. 2014).

Frontline (nedatováno b). *By popular demand: Iranian elections, 1997-2001.*

(<http://www.pbs.org/wgbh/pages/frontline/shows/tehran/inside/electio>

ns.html, 8. 4. 2014).

Frontline (nedatováno a). *Chronology U. S. – Iran relations 1906-2002.*

(<http://www.pbs.org/wgbh/pages/frontline/shows/tehran/etc/cron.html>, 8. 4. 2014).

Hlas Ruska (2013). *Jednání o íránském jaderném programu se protahují.* 18. 1. 2013 (http://czech.ruvr.ru/2013_01_18/Jednani-o-iranskem-jadernem-programu-se-protahuji/, 20. 4. 2014).

IDNES (2012). *Íránské hospodářství je v rozkladu, v Teheránu propukly protesty.* 3. 10. 2012 (http://zpravy.idnes.cz/protesty-v-iranu-kvuli-inflaci-a-ekonomickym-sankcim-p0o/zahranicni.aspx?c=A121003_182943_zahranicni_aha, 20. 4. 2014).

IDNES (2009). *Uran si vzít nedáme a s Francií nejednáme, hatí Írán jednání.* 19. 9. 2009 (http://zpravy.idnes.cz/uran-si-vzit-nedame-a-s-francii-nejedname-hati-iran-jednani-p3c/zahranicni.aspx?c=A091019_165124_zahranicni_btw, 19. 4. 2014).

IHNED (2011b). *Írán chtěl zabít velvyslance Saúdské Arábie v USA. Washington volá po sankcích.* 12. 10. 2011

(<http://zpravy.ihned.cz/c1-53192960-iran-chtel-zabit-velvyslance-saudske-arabie-v-usa-washington-vola-po-sankcich>, 19. 4. 2014).

IHNED (2011a). *Propuštění z Íránu: Věznili nás jen kvůli tomu, že jsme Američané.* 26. 9. 2011

(<http://zpravy.ihned.cz/c1-52996450-propusteni-z-iranu-veznili-nas>

jen-kvuli-tomu-ze-jsme-americane, 19. 4. 2014).

IHNED (2009). *USA se mohou radovat. Írán začal jednat o jaderné problematice*. 1. 10. 2009 (<http://zpravy.ihned.cz/c1-38496170-usa-se-mohou-radovat-iran-zacal-jednat-o-jaderne-problematice>, 19. 4. 2014).

Iran Chamber Society (nedatováno). *White Revolution: The post-Mosaddeq era and the Shah's White Revolution*. Nedatováno (http://www.iranchamber.com/history/white_revolution/white_revolution.php, 20. 3. 2014).

Israel Diplomatic Network (nedatováno). *Mírový proces*. (<http://embassies.gov.il/Praha/AboutIsrael/history/Pages/History-Peace-Process.aspx>, 30. 3. 2014).

NTI (nedatováno). *Nuclear*. (<http://www.nti.org/country-profiles/iran/nuclear/>, 9. 4. 2014 – 13. 4. 2014).

PBS (nedatováno). *The Iran-Contra Affair*. (<http://www.pbs.org/wgbh/americanexperience/features/general-article/reagan-iran/>, 27. 3. 2014).

PIIE (nedatováno). *Case Studies in Economic Sanctions and Terrorism: US v. Iran (1979–81: Hostages)*. (<http://www.piie.com/publications/papers/sanctions-iran-79-1.pdf>, 25. 3. 2014), p. 2–4.

Press TV (2009). *Barack admits US role in 1953 Iran coup*. 4. 6. 2009 (<http://presstv.ir/detail/97071.html>, 15. 3. 2014).

The Guardian (2005). *Iran declares ban on western music*. 20. 12. 2005 (<http://www.theguardian.com/world/2005/dec/20/iran>, 14. 4. 2014).

The Iran Primer (2013a). *New Penalties on Iran in Defense Bill*. 7. 1. 2013 (<http://iranprimer.usip.org/blog?page=96>, 20. 4. 2014).

The Iran Primer (2013b). *Treasury Sanctions Oil Revenues and Targets Human Rights Abusers*. 6. 2. 2013 (<http://iranprimer.usip.org/blog/2013/feb/06/treasury-sanctions-oil-revenues-and-targets-human-rights-abusers&usg=ALkJrh9x88XQWJ-KT54kCBLm35hNqwdgg>, 20. 4. 2014).

The Washington Post (2007). *President Ahmadinejad Delivers Remarks at Columbia University*. 24. 9. 2007 (<http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2007/09/24/AR2007092401042.html>, 18. 4. 2014).

U.S. Department of State (nedatováno). *Exekutive Order 13382*. (<http://www.state.gov/t/isn/c22080.htm>, 13. 4. 2014).

U.S. Iran sanctions (nedatováno). *Sanctions Against Iran in the Reagan Era*. (<http://iransanctions.org/iran-sanctions-reagan.php>, 29. 3. 2014).

WHHA (nedatováno). *Jimmy Carter and the Iranian hostage crisis*. (http://www.whha.org/whha_classroom/classroom_9-12-transitions-carter.html, 25. 3. 2014).

6 RESUMÉ

The aim of the bachelor thesis is to record the development and causes of anti-Americanism in Iran during the years 1979–2013. Anti-Americanism is a term that doesn't have a uniform definition. Generally it can be described as antipathy towards the United States of America and the American population. The anti-Americanism began to be spoken about after the terrorist attacks in September 2001.

Anti-Americanism was present much earlier in Iran. The Shah had considerable support from the USA. Under the Shah's government, Iran was unfree society. Iran's population did not like the U.S. influence in the country. With anti-Americanism Islamic Republic of Iran has been raised. Iran is a theocratic republic character. The supreme leader, Ayatollah Ruhollah Khomeini became the head of the country. Khomeini's rhetoric was directed against the West. The period from 1979–1989 was characterized by strong anti-Western sentiments in the country. The Supreme Leader Ali Khamenei gained the position after the death of Khomeini.

During the 1990s tension persisted between the U.S. and Iran. Iranian society together with Khamenei did not trust the U.S. For Iranian presidents it was important to establish relations with the U.S. Iran's foreign policy opened to the West. The progress between the states didn't happen. Iran became evil for Americans, which is necessary to isolate.

With the arrival of a new president, Mahmoud Ahmadinejad the next wave of anti-Americanism came. Anti-Americanism manifested in political and religious elites. The primary dispute between the U.S. and Iran has become Iran's nuclear program. Ahmadinejad accused the West of trying to obtain nuclear monopoly in the area.